

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра української мови

«Допущено до захисту»
Завідувач кафедри
_____ Жанна Колоїз
Протокол № _____
« ____ » _____ 2023 р.

Реєстраційний № _____
« ____ » _____ 2023 р.

МОВНОСТИЛІСТИЧНІ ВИМІРИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ
АФОРИСТИКИ ТА МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ АФОРИЗМІВ НА
УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У СТАРШІЙ ШКОЛІ

Кваліфікаційна робота студента групи
УФРМ-22 другого (магістерського) рівня
спеціальності 014.01 Середня освіта
(Українська мова і література),
додаткової спеціалізації –
Редагування освітніх видань
Кучми Романа Сергійовича

Керівник: доктор філологічних наук,
професор **Колоїз Ж. В.**

Оцінка:
Національна шкала _____
Шкала ECTS ____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____
(підпис) (ім'я та прізвище)

Члени ЕК _____
(підпис) (ім'я та прізвище)

(підпис) (ім'я та прізвище)

(підпис) (ім'я та прізвище)

(підпис) (ім'я та прізвище)

Кривий Ріг – 2023

АНОТАЦІЯ

Кучма Р. С. Мовностилістичні виміри сучасної української афористики та методика вивчення афоризмів на уроках української мови у старшій школі : кваліфікаційна робота. Кривий Ріг, 2023. 73 с.

У магістерській праці здійснено комплексний аналіз мовностилістичних вимірів сучасних українських афористичних висловлень. З'ясовано суть ключових понять термінологічного апарату, зокрема поняття «афоризм» («афористичний вислів»), осмислено його диференційні ознаки. Окреслено наукові принципи класифікації афористичних висловлень загалом та у проекції їх стилістичного потенціалу зокрема. Проаналізовано найпоширеніші мовностилістичні засоби (стилістичні тропи та стилістичні фігури), використовувані для побудови сучасних українських афоризмів. Виявлено стилістичний потенціал сучасної української афористики, основні прийоми забезпечення стилістичного ефекту. Запропоновано методика вивчення афористичних висловлень на уроках української мови у старшій школі.

Ключові слова: афоризм, афористичний вислів, мовностилістичні засоби, стилістичний троп, стилістична фігура, методика вивчення, старша школа.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ АФОРИЗМІВ У МОВОЗНАВСТВІ	8
1.1. Наукова інтерпретація афористичних висловів.....	8
1.2. Принципи класифікації афоризмів.....	16
Висновки до першого розділу.....	27
РОЗДІЛ 2. МОВНОСТИЛІСТИЧНІ ВИМІРИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ АФОРИСТИКИ	29
2.1. Метафора.....	30
2.2. Епітет.....	34
2.3. Порівняння.....	37
2.4. Іронія.....	40
2.5. Антитеза.....	42
2.6. Парадокс.....	45
2.7. Парономазія.....	47
Висновки до другого розділу.....	49
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ АФОРИЗМІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У СТАРШІЙ ШКОЛІ	50
3.1. Місце афоризмів у теорії і практиці української мови для здобувачів освіти старшої школи.....	50
3.2. Методика формування ключових компетентностей засобами афористики.....	57
Висновки до третього розділу.....	62
ВИСНОВКИ	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	65

ВСТУП

У центрі уваги сучасної лінгвістики знаходяться проблеми, пов'язані з відображенням національної культури та історії в мові. Роль мови в накопиченні культурних здобутків є очевидною, адже саме мова відбиває світогляд того чи того етносу, засвідчує його національну ідентичність, відображає ментальну картину світу. Важливе значення в такому разі відводять паремійному корпусу. До паремійних одиниць зазвичай уналежнюють так звані словесні мініатюри, що функціонують як усталені й відтворювані моральні формули, образні кліше.

Український паремійний корпус є органічною частиною світової мудрості й водночас віддзеркаленням етнічних цінностей та ідеалів української лінгвокультурної спільноти, являє собою широку й реалістично відтворену панораму соціального буття. Паремійні одиниці становлять духовну царину універсальних і національних культурних смислів, оприлюднюють історію вітчизняного суспільно-історичного процесу. А відтак викликали й викликають зацікавлення не одного покоління насамперед фразеологів і пареміологів (Я. Баран, Л. Даниленко, Г. Денискіна, Т. Здіховська, В. Калашник, Л. Козуб, Ж. Колоїз, А. Куза, М. Лановик, Н. Малюга, А. Марковська, Ю. Прадід, Л. Скрипник, Н. Шарманова та ін.).

В умовах сучасного розвитку лінгвістики зростає інтерес й до афористичного жанру. З'являються окремі збірники афоризмів, розвивається наука про афористичні висловлення. Афоризм був першою, а тому чи не основною стадією розвитку філософської думки з прадавніх часів. Тому чимало письменників, починаючи від прадавніх часів і до сьогодні, розвивали цей своєрідний жанр літератури. Студіювання афоризмів є широким полем діяльності щодо дослідження світогляду письменника, його ставлення до тих чи тих реалій об'єктивної дійсності, до людей.

Незважаючи на пожвавлення уваги за останні роки до вивчення афоризмів (Ю. Абрамова, О. Анастасьєва, О. Бабенко, І. Бабій, Н. Баракатова,

К. Вельможко, К. Глуховцева, І. Гулідова, В. Лавренчук, Н. Лисенко, Х. Макович, Д. Портенко, Л. Прокопович, І. Сорочинська та ін.), досі немає усталеної думки щодо його мовного статусу та витлумачення. Окрім того, науковці здебільшого апелюють до структурно-граматичних та семантичних характеристик афористичних одиниць на різнорідному фактичному матеріалі. Мовностилістичний аналіз зазвичай здійснюють принагідно. Викладене вище засвідчує те, що вивчення афористичних висловів загалом та у стилістичному аспекті зокрема є **актуальним**.

Мета кваліфікаційної праці – дослідження мовностилістичних вимірів сучасної української афористики й напрацювання методики вивчення афоризмів на уроках української мови у старшій школі.

Задля досягнення окресленої мети розв'язували такі **завдання**:

- 1) з'ясувати суть поняття «афоризм» («афористичний вислів»), його диференційні ознаки;
- 2) окреслити наукові принципи класифікації афористичних висловлень загалом та у проекції їх стилістичного потенціалу зокрема;
- 3) проаналізувати найпоширеніші мовностилістичні засоби (стилістичні тропи та стилістичні фігури), використовувані для побудови сучасних українських афоризмів;
- 4) виявити стилістичний потенціал сучасної української афористики, основні прийоми забезпечення стилістичного ефекту;
- 5) запропонувати методику вивчення афористичних висловлень на уроках української мови у старшій школі.

Об'єкт дослідження – сучасна українська афористика.

Предмет дослідження – мовностилістичні засоби (стилістичні тропи та стилістичні фігури), якими послуговуються афористи, продукуючи конструкцію, що набуває відповідного статусу.

Джерельною базою послужили сучасні українські афоризми, що вийшли з-під пера видатних особистостей (письменників, гумористів,

політиків, громадських діячів та ін.), узяті з електронного ресурсу. URL: <http://aphorism.org.ua/subrazd.php?rid=5&sid=24>.

Укладена картотека нараховує близько 400 лінгвоодиниць.

Методи дослідження мовностилістичних вимірів сучасної афористики:

1) *індукція і дедукція* (виокремлення й аналіз тих чи тих мовностилістичних засобів у межах афористичних висловлень); 2) *аналіз і синтез* (наукова інтерпретація ключових понять задля провадження наукового дослідження; їх критичне осмислення; інтерпретація наявних класифікацій; узагальнення осмислених теоретико-методологічних засад наукової праці; систематизація фактичного матеріалу на основі виокремлених мовностилістичних засобів); 3) *описовий метод з елементами компонентного аналізу* (опис стилістичних тропів і фігур, засвідчених у структурі досліджуваних афоризмів; засобів і прийомів забезпечення стилістичного ефекту).

Наукова новизна. У запропонованій й кваліфікаційній праці вперше здійснено аналіз найпоширеніших мовностилістичних засобів (стилістичних тропів і стилістичних фігур), використовуваних для побудови сучасних українських афоризмів. Інакше кажучи, запропоновано мовностилістичні виміри сучасної української афористики.

Практичне значення магістерської роботи полягає в тому, що отримані результати можуть бути використані при вивченні загальних проблем із пареміології загалом та афористики зокрема, під час викладання курсу «Сучасна українська літературна мова. Фразеологія», плануванні спецкурсів і спецсеминарів, у науково-дослідницькій роботі здобувачів освіти різних рівнів.

Результати проведеного дослідження було **апробовано** у вигляді доповідей, а саме: «Роль метафори в інформаційному навантаженні афористичних висловлень» (Всеукраїнська студентська наукова інтернет-конференція «Актуальні питання сучасної філології та журналістики» (Тернопіль, 19 квітня 2023 р.)); «Мовностилістичні виміри сучасної

української афористики» (III Міжнародна науково-практична студентсько-учнівська конференції «Мовні виміри світу» (Житомир, 20 квітня 2023 р.)).

За темою магістерської праці опубліковано статтю, а саме:

Кучма Р. Мовностилістичний потенціал епітетів у романі Світлани Талан «Оголений нерв». *Матеріали студентських наукових читань* : зб. наук. праць / ред. : Ж. В. Колоїз (відп. ред.). Кривий Ріг, 2023. Вип. 10. С. 48–52.

Структура роботи. Наукова робота складається зі вступу, трьох розділів, супроводжуваних висновками, загальних висновків, списку використаної літератури, який нараховує 78 позицій. Повний обсяг наукової роботи – 73 сторінки, з яких – 60 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ АФОРИЗМІВ У МОВОЗНАВСТВІ

1.1. Наукова інтерпретація афористичних висловів

Афоризм як лінгвістичний феномен має свій шлях становлення і розвитку в системі української мови загалом та фразеології й пареміології зокрема. Зважаючи на витоки, варто зауважити, що фразеологія як галузь мовознавства почала активно привертати увагу науковців наприкінці ХІХ – другої половини ХХ ст. У цей період відбувалися значні зміни в мовознавстві, і дослідження фразеології набувало жвавого розвитку. Серед науковців, які були зацікавлені у вивченні цієї царини, виокремлюють постаті О. Захаренко, М. Рудницького, О. Потебні, І. Франка, Ю. Шевельова, В. Шевчука та ін. У ХХ ст. паремії здебільшого розглядали як один із різновидів фразеологічних одиниць, до якого уналежнювали прислів'я, приказки, примовки, афоризми, крилаті вислови і т. ін. Це дало підстави говорити про «широке» та «вузьке» потрактування фразеологізму. Так, до прибічників «широкого» розуміння специфіки фразеологічних одиниць зараховують В. Архангельського, О. Єфимова, В. Костомарова, О. Куніна, В. Мурашко, В. Назаренко, В. Назарука, Л. Ройзензона, Л. Скрипник, В. Ужченко, Д. Ужченко, М. Шанського, В. Шеремета, І. Чернишову та ін. [21, с. 26–28; 22, с. 19].

Субстратом для виокремлення паремій як одиниць фразеології стала наявність спільних рис, як-от: усталеність, відтворюваність, експресивність. Власне паремії й афоризми, як і фразеологізми, є готовими одиницями, які використовують в усталеній формі та зазвичай не піддають змінам порядку слів. Завдяки високому ступеню виразності, впливу вони залишаються у пам'яті реципієнта як готовий конструкт, згідно з чим отримують статус усталених і відтворюваних одиниць. Із часом суб'єкт може послуговуватися

запам'ятованими конструктами в тій чи тій ситуації з певною метою, що, безумовно, розширює сферу функціонування усталених конструкцій з контексту «автор» – «лінгвоодинаця» – «реципієнт», виокремлюючи додатковий «суб'єкт» – «лінгвоодинаця» – «інший суб'єкт комунікації» [12, с. 15–16]. Відповідно до цього науковці розглядали паремії в системі фразеології, зважаючи на спільні риси фразеологічних одиниць, власне паремій та афоризмів.

Однак згодом з'являється новий підхід до вивчення крайніх одиниць у рамках наукової дисципліни, яка отримала назву «пареміологія». Розвивали цю думку прибічники «вужького» витлумачення (М. Алефіренко, Н. Амосова, В. Білоноженко, С. Єрмоленко, В. Калашник, В. Мокієнко, Г. Пермяков, та ін.), які вбачали недосконалість фразеологічної системи в контексті висвітлення структурних і смислових типів паремій [44, с. 25; 58, с. 37]. Варто зауважити, що науковці передусім звертали увагу на структурно-граматичний та функціональний аспекти, наголошували на категорійних ознаках відповідних одиниць, констатуючи, що фразеологізм – це слово або словосполучення, які виконують функцію єдиного члена речення, можуть мати більшу варіативність, підлягають змінам у мовленнєвій практиці та виконують номінативно-експресивну функцію, оскільки не лише називають об'єктивні реалії, а й дають їм характеристику. Натомість паремії рівноцінні реченням, мають більш стабільну форму, менше змінюються з часом, реалізують комунікативну функцію, використовуючись у тих чи тих комунікативних ситуаціях [30, с. 55].

Нам імпонує думка щодо розгляду паремій у системі пареміології, адже, незважаючи на певні спільні риси з фразеологізмами, такі кардинальні відмінності, унікальність контексту та мотивації використання зумовлюють необхідність дослідження паремій в окремій галузі. На нашу думку, варто зауважити, що на сучасному етапі розвитку мовознавства однаково залишаються прибічники, які вбачають місце паремій у системі фразеології, зважаючи на їх диференційні ознаки, виокремлюють паремії як

«фразеологічні вислови» [62, с. 36], «фразеологізми з граматичною структурою речення» [7, с. 60], «народна фразеологія» [50, с. 103] тощо або просто як «фразеологічні одиниці» [34, с. 23].

Афоризм у системі пареміології посідає окреме місце. Безумовно, афоризмам, як і власне пареміям, притаманні спільні ознаки: належність до творів малого жанру, структурно-граматична особливість виступати реченням, реалізація думки в образній формі тощо. Проте домінантною, яка доводить відмінність цих двох одиниць, виділяють авторство. Власне пареміям властиве народне авторство, афоризмам – індивідуальне. Такий фактор зумовлює появу додаткових відмінностей, як-от: часова належність (часові межі власне паремій невизначені, натомість афоризми як авторський матеріал мають дати створення), відображення (перші відображають етнічне світосприйняття, суспільну думку того часу, на противагу цьому, афоризмам властива суб'єктивність) тощо [12, с. 14; 17, с. 33]. Відповідно до цього пареміологія вивчає складний комплекс мовних одиниць, який складають власне паремії й афоризми.

Відтак, паремії народного походження зазвичай передають загальноприйняті моральні, етичні або філософські принципи у стандартній формі, легко запам'ятовуються, є результатом невідомих або колективних авторів, а також використовуються задля передачі народної мудрості, норм поведінки тощо. Однак афоризми можуть бути більш варіативними у своїй формі та структурі, мають конкретного автора, який втілює ідеї й думки, їх функція ж може бути більш різноманітною – від філософського висловлення до гумору або іронії, вони здатні відображати індивідуальну творчість і задум письменника, філософа, громадського діяча і т. ін.

Нагадаємо, що витoki дослідження афоризму сягають ще часів античності. Афористичні вислови відігравали і відіграють важливу роль у літературі, філософії та культурі, а їх дослідження відбувається крізь призму різних наукових дисциплін. Так, у перекладознавстві наявні трансформації (конкретизація, додавання, генералізація тощо), які слід майстерно

застосовувати при перекладі афоризмів, зважаючи на те, що це – багатоаспектна цілісна мовна одиниця [78, с. 127–128]. У сучасний період є низка наукових розвідок, у яких висвітлюють історію вивчення афоризмів, охоплюючи різні аспекти, зокрема їхню лінгвістичну природу, когнітивні процеси, появі яких вони сприяють, і т. ін. Нерідко автори використовували афоризми як джерело «сконцентрованої мудрості, у якому лаконічно та влучно втілено певний світоглядний постулат» [39, с. 34].

В енциклопедії «Українська мова» афоризм витлумачують як «короткий влучний вислів, що передає узагальнену закінчену думку повчального або пізнавального змісту в лаконічній увиразненій формі» [68, с. 39].

У потрактуванні вирізняються такі категорійні ознаки, як-от:

- 1) влучність;
- 2) лаконічність;
- 3) узагальненість;
- 4) закінченість;
- 5) виразність;
- 6) дидактичність.

Наразі прокоментуємо особливості кожної з них. Влучність полягає в тому, що афоризм здатний точно, чітко розкрити суть певної думки, вимагаючи відтворення ідеї без зайвих деталей або неоднозначностей. Однак варто зазначити, що влучність афоризму є відносною, оскільки залежить від контексту та мети комунікації.

Лаконічність має експліцитний зв'язок із влучністю, оскільки передбачає висвітлення певної інформації коротко, максимально вичерпно, уникаючи розпливчастості й опису. Лаконізм забезпечує ефективну комунікацію, сприяє запам'ятовуванню через компактний і виразний характер, залучає увагу реципієнтів, надаючи можливість самостійно доповнити або розширити передану ідею власними міркуваннями.

Узагальненість як категорійна ознака відображає здатність вислову відноситись до багатьох ситуацій, об'єктів або явищ, а не обмежуватись лише

конкретним випадком. Вона, безумовно, робить ідею універсальною або загальноприйнятою, проте може мати свої межі, не завжди підходить до кожного конкретного випадку. Відтак, афоризми можуть мати винятки або не враховувати всіх індивідуальних варіантів.

Завершеність відображає ступінь, до якого ідея або концепція розкрита і донесена до реципієнта, дає змогу розуміти, що афоризм досконало доводить думку до кінця, ефективно передаючи інформацію та зменшуючи ризик непорозумінь чи неоднозначностей, якщо тільки вони не були зумовлені задумом. Звідси, відповідно, афоризм розглядають як стислий текст, наприклад, і у мас-медійному просторі [42, с. 56–58, 181–183].

Виразність вказує на ступінь експресивної забарвленості, емоційності та сили впливу на реципієнта, засвідчує здатність афоризму привертати увагу, захоплювати уяву та пробуджувати емоції в читача, передаючи складні ідеї через виразні образи й неочікувані сполучення слів. Така категорійна ознака допомагає афоризмам стати запам'ятовуваними, впливовими, здатними залишити слід у свідомості адресатів.

Наголошуючи на дидактичності як категорійній ознаці, зауважимо, що афористичні вислови здатні передавати певні пізнавальні, навчальні або моральні засади. Вони містять поради, інструкції, настанови або принципи, спрямовані на формування свідомості, підвищення культури, розвиток навичок тощо. Зважаючи на те, що дидактичність має бути збалансованою, уникати перевантаження реципієнта великою кількістю інформацією тощо, афоризм – ідеальний засіб досягнення основної мети дидактичності, з огляду на структурно-граматичний і семантичний аспекти. Саме в афоризмах автори як особистості, що мають певні здобутки у тій чи тій галузі науки, діяльності тощо, передають набутий досвід наступним поколінням задля не наслідування такого, а його проектування на власний [69, с. 236–237].

Енциклопедичне тлумачення афоризму окреслює загальні категорійні риси афоризму, дає змогу читачу пізнати суть цієї мовної одиниці, її диференційні ознаки та функції, а також використовувати її належним чином.

Такі знання розширюють світогляд та сприяють розвитку критичного мислення. Академічна дефініція лягла в основу більшості наукових праць, у яких досліджували ці лінгвоодиниці, хоч подекуди дослідники конкретизують її, формулюють унікальні думки щодо природи цих одиниць та вивчають афоризми крізь призму різних аспектів. Учені розглядають функціонування афористичних висловлень у тому чи тому контексті, що дає змогу прослідкувати наявність додаткових категорійних ознак. Так, М. Лановик, аналізуючи ці лінгвоодиниці з позиції літературознавства, подає розуміння схоже з енциклопедичним, проте апелює також до оригінальності, глибини думки та наголошує на їх парадоксальності [37, с. 545].

Оригінальність виражається через наявність нових, неочікуваних ідей, нестандартних поглядів або неочевидних зв'язків між поняттями. Така категорійна ознака афоризму полягає в тому, що він виступає як вираження унікальних авторської думки, погляду на світ або інтерпретації вже відомих істин. Він може стати джерелом натхнення та відкриття для реципієнтів.

У формуванні ж глибини думки як категорійної ознаки неабияку роль відіграє спадок минулого, надбанні досвід, знання, які сприяють утворенню ціннісної системи, єдиного світоглядного канону в афоризмі. Загартовані часом і розвитком людства, мудрість, глибина сентенції можуть залишатися актуальними протягом десятиліть, навіть століть, оскільки їхні істини не втрачають своєї значущості з плином часу. Згідно з цим семантична складова афоризму висвітлює розуміння світу, провокує на думки, надихає до роздумів над сутністю життя, моральними принципами, людськими цінностями тощо [51, с. 282–283].

Суть парадоксальності, як відомо, полягає у суперечностях, несподіваних зв'язках, незвичайних комбінаціях слів тощо, вона здатна викликати в реципієнта почуття незрозумілості, здивування або невпевненості. Нестандартні ідеї, що можуть суперечити звичайним уявленням про світ або викликати несподівану реакцію, спонукають до переосмислення стандартних поглядів і установок. Парадоксальність часто

використовується для підкреслення суперечностей або невідповідностей у суспільстві, людському мисленні чи поведінці, може мати іронічний, сатиричний або гострокритичний характер як унікальне висловлення авторської думки [29, с. 134–137].

Більшість учених наголошує на винятковій синтаксичній будові афоризму, кваліфікуючи його як одиницю, що співвідносна з реченням. Така позиція подекуди актуалізована в дефініціях, оприлюднена у низці наукових доробків, зокрема й, наприклад, у працях Н. Шарманової, яка, витлумачуючи афоризм, констатує, що відповідна лінгвоодиниця «виступає еквівалентом предикативної структури» [76, с. 433–434]. Подібні потрактування розширюють спектр розуміння форми цього поняття, зважаючи на те, що й речення поділяють за структурою. Відповідно до цієї риси афоризм повинен мати логічну структуру, де настанова виражається зрозумілою послідовністю, проте часто може містити протиставлення понять, зміщення уявлень, паралелізм або інші форми логічного вираження. Такі аспекти специфіки структури допомагають створити компакту та потужну форму, яка здатна ефективно виконувати свою функцію передачі певних настанов.

Окрім зазначених вище категорійних ознак, науковці апелюють й до прагматичності. Це цілком закономірно, адже досягнення повчального чи пізнавального характеру сентенції, супроводжуване експресивністю, вимагає впливу на реципієнта, зокрема його ментальні операції, поведінку, дії тощо. Так, Ж. Колоїз акцентує на прагматичній значущості афоризму [27, с. 214–215]. Така категорійна ознака відображає практичність афоризму, зокрема спрямованість на досягнення конкретних прагматичних настанов. Прагматичність, безумовно, пов'язана з виразністю, тому що проявляється у здатності до запам'ятовуваності. Утворені за певним задумом, з винятковими мовними засобами, афоризми набувають певного прагматичного потенціалу, здатністю впливати на реципієнта, але такий він може навіть і не збігатися з комунікативним наміром автора, зважаючи на суб'єктивність сприйняття, особистий досвід реципієнта, світогляд, готовність до змін тощо [1, с. 12–13].

Із розвитком комунікативної, комп'ютерної лінгвістики, концептології тощо з'являються нові можливості глибше дослідити ту чи ту проблему в мовознавстві чи більш якісно систематизувати набутки попередніх досліджень. Так, О. Анастасєва вбачає в афоризмі «стислий, комунікативно-орієнтовний, концептуально зумовлений вислів, який належить певному авторові, стверджує глибоку, загальнозначущу істину, володіє значним прагматичним потенціалом та має художньо відточену, завершену форму, яка характеризується витонченістю та стилістичною експресивністю формулювання» [2, с. 70]. Вочевидь, таке тлумачення не можна вважати відмінним, проте воно висвітлює систематизацію категорійних ознак, на яких наголошує більшість науковців. Аналізовані категорійні ознаки ми ґрунтовно розглянули, проте з-поміж них виділяється, на нашу думку, найважливіша, що передбачає виокремлення афоризмів у системі пареміології, – наявність авторства.

Наявність авторства, безперечно, важлива риса, деякі вчені навіть тлумачать її як обов'язкову [2, с. 22]. Насамперед можна стверджувати про особистий відбиток: афоризми мають конкретного автора, що надає їм індивідуальності. Авторство свідчить про те, що афоризм виражає не тільки загальноприйнятні істини, але й унікальний погляд та думку самого автора [53, с. 158–160]. Безсумнівно, і знання про автора відіграє певну роль. Воно додатково збагачує афоризм, оскільки адресат здатний розглядати цю лінгвоодиницю в контексті біографії, ідей та досвіду, а також історичної епохи. Тому можемо стверджувати про те, що таку ознаку обов'язково варто передбачати в дефініції «афоризм», адже вона висвітлює особливість афоризму, наголошує на його індивідуальності, додає йому певного авторитету й унікальності.

Отже, опрацьована література дала змогу дійти висновку, що афоризм – це усталена, завершена, відтворювана, індивідуально-авторська конструкція, співвідносна з реченням, яка вирізняється змістом, оригінальністю, влучністю, лаконічністю, прагматичністю та дидактичністю. Відповідно до

чого афоризм може спонукати до внутрішньої рефлексії й інших, змушуючи людину задуматись над своїм життям, вчинками, поглядами, інспірації, надихаючи на вчинки та надаючи енергію, впевненість тощо. Реципієнти можуть використовувати їх для комунікації, навчання, мотивації та задоволення пізнавальних потреб, а успішна інтерпретація вимагає розуміння глибини думки, образності та структури.

1.2. Принципи класифікації афоризмів

Не викликає жодних суперечень, що афоризм функціонує як окрема лінгвоодинаця. Цілком доцільно, що у ХХ ст. прихильники «широкого» розуміння наводили класифікації фразеологізмів, у яких належним чином приділяли увагу афористичним висловам. Так, одна з таких класифікацій передбачає систематизацію за функціональним аспектом типи стійких сполук, виокремлюючи:

- образно-виразні стійкі сполуки;
- еліптичні сполуки;
- термінологічні фразеологізми;
- афористичні фразеологізми;
- контекстологічні сполуки;
- ідіоми [57, с. 18–19].

Наявність унікальних категорійних ознак афоризмів та їх функцій, як комунікативність, структура, співвідносна з реченням, тощо, зумовлюють виокремлення цих лінгвоодинаць у системі фразеології. Такі класифікації, як відомо, вплинули на сучасне розуміння афоризмів та сприяли появі сучасним доробкам, у яких висвітлюють систематизації афоризмів.

На сучасному ж етапі розвитку фразеології та пареміології немає одностайної думки щодо класифікації афоризмів. Однак чітко прослідковуємо, що здебільшого звертають увагу на семантичний, структурно-граматичний та функціонально-стилістичний принципи

систематизації. Такі класифікації дають змогу краще розуміти, аналізувати афоризми крізь призму їхньої структури, авторства, тематики, прагматичності тощо, а кожний з принципів розкриває певні аспекти та особливості висловів.

Семантична класифікація. Подана систематизація полягає у визначенні основних семантичних категорій афоризмів і групуванні їх за спільними тематичними або змістовими ознаками. Наразі немає усталеної класифікації за семантичним аспектом, більшість науковців пропонує власні інтерпретації за тематичними полями крізь призму сфери ужитку афоризму. Так, В. Лавренчук виокремлює такі теми:

- природи;
- морально-етичні;
- праці;
- релігійні;
- поради до харчування [36, с. 2].

Впадає в око відсутність єдиного принципу класифікації, автор наголошує на низці, як-от: людина і природа, суспільство, побут. На нашу думку, відсутність визначеності щодо принципів класифікації зумовлює неможливість повноцінного розкриття кожного тематичного поля, адже, наприклад, принцип «людина і суспільство» може передбачати декілька сфер суспільного життя: політичну, соціальну, економічну та ін. Відповідно до цього ідеальною цю класифікацію вважати не можемо.

Є дискусійною так само думка Н. Буц, яка групує афоризми за такими тематичними полями:

- поет, поезія, мистецтво, слово;
- час, простір;
- життя, щастя, доля;
- особисте життя, кохання;
- людина, Батьківщина;
- слава, успіх;
- мораль [9, с. 1–2].

Як і у попередній класифікації, не визначено єдиний принцип класифікації. Так, автор акцентує на соціальній, духовній і частково політичній сфері життя. Наявні одиниці висвітлюють ідеї щодо загальноприйнятих, моральних, етичних тощо настанов, проте також вони відображають естетичні, символічні, образні концепції як вияв ідіостилю та суб'єктивності автора індивідуально-авторської паремії.

Дещо відмінну думку можемо спостерігати у систематизації Ж. Колоїз, яка наводить низку класифікацій за тематичним спрямуванням, але ми зауважимо на одній з них. Вона наголошує на тому, що є певні транслятори пріоритетів національних інтересів України у процесі створення національної афористичної картини світу, виокремлюючи:

- 1) гарантування конституційних прав і свобод людини та громадянина;
- 2) розвиток громадянського суспільства в умовах розбудови правової демократичної держави;
- 3) захист державного суверенітету й територіальної цілісності;
- 4) зміцнення політичної і соціальної стабільності в суспільстві, пошук нової парадигми перехідного українського суспільства;
- 5) забезпечення розвитку і функціонування української мови як державної;
- 6) збереження навколишнього природного середовища та раціональне використання природних ресурсів;
- 7) розвиток духовно-моральних засад суспільства та інтелектуального потенціалу народу [27, с. 219–227].

Ця класифікаційна схема є цікавою, але не вичерпною. Науковець чітко висвітлює можливість поділу афоризмів за політичними векторами розвитку суспільства, що відображають загальнонаціональну зацікавленість. Проте, цілком доцільно, багато аспектів залишаються поза увагою.

Загалом афоризми можуть унікально висвітлювати те чи те тематичне поле. Науковці систематизують афористичні вислови за різними принципами, проте можемо прослідкувати антропоцентричний в основі більшості

класифікацій. Він полягає у тому, що здебільшого у центрі уваги є людина. Відповідно до цього виокремлюють сфери буття людини, як суспільно-політична (держава, політика, влада та ін.), побутова (сім'я, фемінність і маскулінність як гендерний аспект тощо), духовна (мистецтво, культура, релігія) і т. ін. Наведені думки дають змогу дійти висновку, що семантична природа афоризмів унікальна та немає певної універсальної систематизації, адже наявна низка тематичних полів та кожен автор відображає суб'єктивний підхід у тлумаченні певної концепції, ідеї тощо.

Структурно-граматична класифікація. Такий підхід до систематизації афоризмів дає змогу розглянути їх крізь призму розкриття їхньої лінгвістичної структури. Цілком доцільно, що афористичні вислови виступають у контексті реченнями. Зрештою науковці досліджують будову афоризмів як співвідносну із структурно-граматичною речень, наголошуючи на складових частинах сентенції, формі висловлення, а також стилістичних засобах, зокрема їхній структурно-організаційній функції.

Так, структурно-граматична класифікація ґрунтується на граматичних принципах (див. рис. 1.1.).

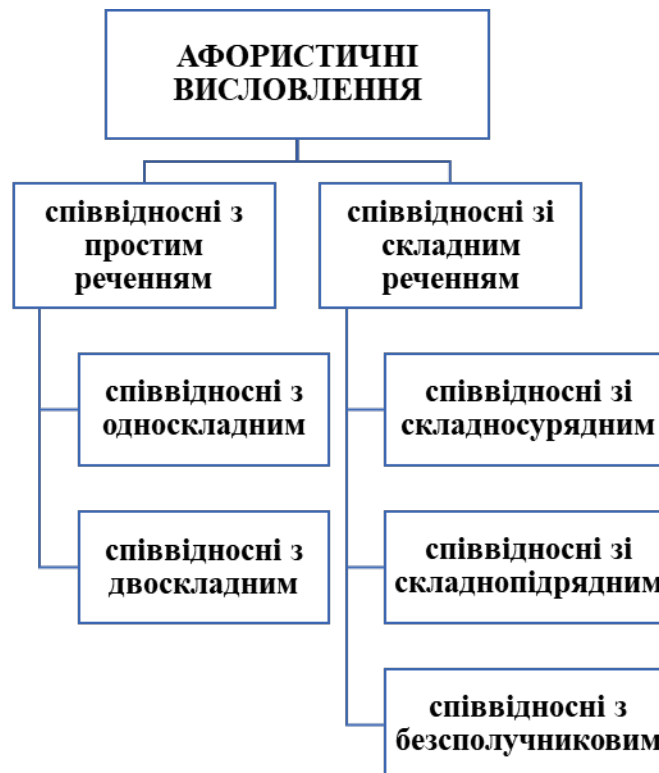

Рис.1.1. Традиційна структурна класифікація афоризмів

Подальша структурна класифікація афоризмів ґрунтується на граматичному принципі, який використовують під час систематизації комунікативних одиниць. Так, серед афористичних висловів, співвідносних з простим односкладним реченням, виокремлюють: дієслівні (означено-, неозначено-, узагальнено-особові, безособові та ін.) та іменникові (номінативні). Види афоризмів, співвідносних із односкладним дієслівним реченням, залежать від вираження виконавця дії або його відсутності. Еквіваленти номінативних іменникових вказують на особу, предмет або явище.

Афористичні вислови, співвідносні із двоскладним реченням, поділяють на особові, неособові та безособові. Перші два типи залежать від того, на що вказує підмет: особу чи предмети, явища, поняття, тварин тощо. Третій ж передбачає контекстуальне розуміння структури: якщо підмет чи присудок виражені неозначеними формами дієслова або абстрактними іменниками тощо.

В основі поділу афоризмів, співвідносних зі складносурядними, складнопідрядними та безсполучниковими, лежать семантико-синтаксичні відношення та наявність / відсутність сполучників. Так, у еквівалентах складносурядних на межі предикативних частин функціонують сурядні сполучники, і залежно від семантико-синтаксичних відношень їх поділяють на єднальні, розділові та зіставно-протиставні.

Еквіваленти складнопідрядних речень диференціюють залежно від семантико-синтаксичних відношень підрядної предикативної частини до одного з членів головної або її усієї, їм властиве використання підрядних сполучників. У першому випадку таку структуру номінують нерозчленованою, виокремлюючи присубстантивно-атрибутивні, займенниково-співвідносні та з'ясувальні зв'язки, відповідно до ролі предикативної частини: означає субстантивне слово головної частини, розкриває і пояснює вказівне чи інше певне слово відповідно. Коли підрядна частина стосується усієї головної, тоді притаманна розчленована структура.

Відповідні афоризми класифікують як обставинні мети, причини, місця, умови, часу, допустові, ступеня і способу дії, наслідкові, порівняльні, що висвітлюють відношення підрядної частини до головної.

Афоризмам, співвідносним із безсполучниковим реченням, притаманні семантико-синтаксичні відношення перелічувальні, протиставні, пояснювальні та зумовленості. Загальна відмінність таких одиниць полягає у відсутності сполучників між предикативними частинами.

Як ми бачимо, така систематизація афоризмів повністю відповідає структурно-граматичній речень. Безумовно, афористичні вислови можуть виступати також еквівалентами надфразної єдності, проте ми не плануємо розглядати специфіку таких одиниць у рамках нашого дослідження.

Цілком доцільно, що науковці послуговуються такою систематизацією. Вони можуть оперувати комплексним підходом до розгляду будови афоризмів, наголошуючи на одному з аспектів класифікації. Так, Ю. Калашник апелює до семантичних відношень у синтаксичній організації, виокремлюючи такі, як-от:

- відношення умови;
- причинові відношення;
- часові;
- порівняльні;
- означальні відношення;
- з'ясувальні;
- відповідності;
- зіставно-протиставні [23, с. 50–52].

Отже, незважаючи на специфічну будову афоризмів, ми можемо прослідкувати наявність певних алгоритмів, яким вона підпорядкована. Згідно з цим можемо виокремити співвідносність афоризмів з реченнями (простими, складними та, зокрема, їх видами) у структурно-граматичному аспекті.

Функціонально-стилістична класифікація. Подана систематизація ґрунтується на поділі афористичних висловлень за функціями, які вони виконують у мовленнєвому процесі, та тим, як впливають на стиль і емоційну сферу сприйняття. Як і у попередніх випадках, немає універсальної класифікації щодо функціональних та стилістичних особливостей індивідуально-авторських паремій, проте цей аспект привертає належної уваги науковців.

Так, можна спостерігати функціональну класифікацію представлену у науковій праці Н. Шарманової, яка систематизує афоризми за градацією афористичності, що передбачає такі ступені:

- мінімальний;
- оптимальний;
- максимальний ступені [29, с. 129].

Наявна систематизації полягає в експліцитному зв'язку глибини думки зі структурою речення. Мінімальний ступінь афористичності притаманним невеликим логічним судженням у контексті, які виступають сегментом речення. До них можуть вводити певні компоненти, як-от: звертання, вигуки, модальні частки тощо. Оптимальний ступінь виявляють у еквівалентах предикативної одиниці. Такі одиниці виступають простими, ускладненими або складними реченнями, завдяки чому їм притаманна певна самодостатність. І останній, максимальний, ступінь властивий еквівалентам надфразної єдності як завершеним мікротекстам [29, с. 165–173].

Дещо відмінну думку можемо спостерігати у нещодавній праці К. Глуховцевої та І. Глуховцевої. Вони виокремлюють функції, як-от:

- репрезентативна;
- оцінна;
- акумулятивна;
- кульмінативна;
- актуалізаційна;
- метамовна (металінгвістична) [14, с. 20–27].

Репрезентативна функція полягає у висвітленні вподобань автора, суб'єктивних інтересів тощо. Митець може наводити явище, предмет і т. ін., неприховуючи власної зацікавленості. Отримана інформація допомагає краще пізнати особистість автора, зокрема низку його інтересів, частково світогляд тощо, що, безперечно, виявляє наявну суб'єктивність у сентенції.

Оцінна функція відображає розуміння автором певного явища, дії і т. ін. У такому афоризмі ми вбачаємо суб'єктивну оцінку змальованому, що може впливати на наше сприйняття інформації, настроїв або підштовхувати до певних висновків.

Відповідно до акумулятивної функції у афоризмі висловлюють зібрані за єдиним принципом закони, ідеї, концепції у суцільній думці. Безумовно, наявний експліцитний зв'язок з оцінною функцією, адже автор інтерпретує отримане нагромадження або додає до нього власний досвід, оцінку тощо. Зрештою висвітлена думка може розкривати суть явища, норми, дійства, охоплюючи різні аспекти, мікроаспекти цієї справи.

Кульмінативна функція забезпечує цілісність висловлення у відображенні думки автора. Ця лінгвоодинаця функціонує як монолітна систематизація інформації, яку подають крізь призму суб'єктивних світогляду та оцінки.

Актуалізаційна функція полягає у тому, що автор висвітлює ідею, концепцію тощо щодо актуальної суспільно-політичної, духовної чи іншої проблеми. Актуальність того чи того афоризму зумовлюють різні чинники і контексти, наприклад, суспільні проблеми, потреби, наукова новизна, тощо. Так, афоризми часів Першої та Другої світових війн можуть набути неабиякої актуальності, зважаючи на війну в Україні.

Метамовну функцію класифікують як використання засобів однієї мови на позначення іншої. Переважно в українській афористиці може бути наявна ця функція, коли автор змальовує, коментує, покликається на іноземномовні джерела, фольклор, мистецтво чи культуру. Загалом у таких афоризмах прослідковуємо інтертекстуальність, інтермедіальність і т. ін.

Як ми бачимо, такі класифікації містять систематизації афоризмів крізь призму низки ідентичних властивостей. По-перше, інформаційного навантаження: у лінгвоодинацях подають думки, концепції, які містять у собі згруповані, закріплені авторським досвідом, знання. І чим більш складну синтаксичну одиницю подає автор, тим більше вона інформаційно насичена, зважаючи, що зовнішню форму сентенції автор ще й стискає, намагається актуалізувати продовження розвитку власної думки у ментальних процесах реципієнта. По-друге, комунікативної спрямованості, надання прагматичних настанов, позиції автора як суб'єктивне сприйняття світу та вияв ідіостилю і т. ін.

Науковці зазвичай досліджують стилістичну природу афоризмів, подають систематизації, зважаючи на дидактичність, прагматичність, експресивність тощо. Так, А. Марковська, досліджуючи фразеологічні одиниці, до яких відносить і паремії, визначає такі прагматичні функції, як-от:

- 1) зацікавлення читача;
- 2) утримування уваги;
- 3) підкреслення важливої інформації;
- 4) неоднозначність формулювання;
- 5) завуальовування інформації;
- 6) вираження авторської оцінки;
- 7) здивування читача;
- 8) створення образної та експресивної виразності;
- 9) функція виклику емоції у читача;
- 10) змішана функція [40, с. 131–141].

Як ми бачимо, автор афоризму намагається вплинути певним чином на реципієнта. У такий спосіб можна досягти чіткої мети: викликати емоції, змусити замислитись, передати досвід, навчити чомусь тощо. Часто митець застосовує певні маніпуляції з інформацією, щоб досягати зазначені мети та сприяти розвитку певних ідей, концепцій задля ґрунтовнішого дослідження тієї чи тієї проблеми.

Відтворення певних прагматичних функцій зазвичай досягають завдяки використанню певних стилістичних засобів, зокрема тропів та стилістичних фігур. На нашу думку, варто зауважити, що в афоризмах певні лексичні, граматичні та, зокрема, стилістичні засоби (порядок слів, повтор, порівняння, метафора, антитеза тощо) можуть виконувати структурно-граматичну функцію [38, с. 19–21].

Цілком доцільно, що низка наукових праць висвітлює результати дослідження щодо визначення функцій стилістичних засобів у індивідуально-авторських пареміях. Так, О. Анастасєва, досліджуючи функціонування різних стилістичних засобів (парадокс, анафора, еліпсис, антитеза, метафора та ін.) в англійських афоризмах, наводить такі функції, як-от:

- експресивно-оформлювана;
- створення комічного ефекту;
- досягнення стислості;
- компактності викладення;
- спонукання до дії;
- емоційного впливу на читача [3, с. 35–36].

Відповідно до такої класифікації стилістичні засоби виконують не тільки стилістичні, а й структурно-організаційні функції. Наявні ресурси зумовлюють експресивну забарвленість та прагматичність.

Натомість О. Черник вбачає у використанні тих чи тих мовних засобів реалізацію певних прагматичних настанов. З-поміж них вона виокремлює такі, як-от:

- констатація, резюмування;
- пізнання;
- спростування;
- відкриття / докір;
- застереження;
- обґрунтування;
- потрясіння несподіваною аргументацією;

- нарікання;
- поради [74, с. 138–140].

Відповідно до наведених класифікацій щодо функціонування стилістичних засобів можемо наголосити, що їх використання забезпечує низку ефектів.

1. Експресивність: стилістичні засоби допомагають підкреслити експресивний характер афоризму. Вони надають вислову сили та виразності, допомагаючи звернути увагу читачів.

2. Запам'ятовуваність: ці одиниці роблять афоризми більш запам'ятовуваними. Образні порівняння, метафори, епіграми та парадокси наділяють цікавістю, сприяють відображенню у пам'яті реципієнта, що впливає на їхнє поширення та розповсюдження.

3. Емоційна сила: використання таких засобів забезпечує створення емоційного зв'язку з аудиторією. Гострий гумор, іронія, сарказм тощо можуть викликати сміх, задум або емоційну відповідь, підсилюючи враження від афоризму.

4. Інтелектуальна стимуляція: метафори, парадокси, порівняння тощо викликають думку та стимулюють інтелектуальну активність. Вони змішують читача переосмислювати відомі істини, розширюють межі мислення та сприяють розвитку креативного мислення.

5. Враження та взаємодія: стилістичні ресурси можуть збудити враження, порушити конвенції та спонукнути до роздумів. Вони впливають на реципієнта, створюючи ефект взаємодії та комунікації.

Отже, наявні класифікації афоризмів свідчать про те, що у науковців немає одностайної думки щодо їх систематизації. Переважно афористичні вислови групують, зважаючи на семантичний, структурно-граматичний, функціонально-стилістичний аспекти. Проте деякі дослідники можуть мати комбіновані підходи та розглядати крізь призму семантико-структурних, структурно-стилістичних та інших критеріїв.

Висновки до першого розділу

Зважаючи на функціонування терміну паремії щодо позначення прислів'їв, приказок і, зокрема, афористичних висловів та пареміології як окремої царини в науковій літературі, ми дотримуємося вузького розуміння обсягу фразеології та уналежнюємо афористику до пареміологічного рівня мови як окремого та незалежного від фразеології.

Індивідуальні афоризми і власне паремії мають як спільні так і відмінні риси. Розрізнявальними ознаками цих мовних одиниць можна вважати наявність авторства і ступінь популярності серед носіїв мови, а спільними – виконання функцій готових одиниць, повчальний характер, можливість створення словників, збірників, та двоплановість – здатність мати одночасно буквальний і переносний смисл.

Афоризми додають нашому мовленню виразності, відтворюють узагальнену думку автора, який ділиться своїм досвідом, передає певні знання, які можуть бути корисними. Через свою лаконічність та влучність афоризми неодноразово відтворюються в мовленні, стають загальноживаними, народними, що і наближає ці вислови до власне паремій.

Афористика – це надбання не лише конкретно автора, а й усього народу, який через певні знаки-символи, що входять у канву тексту, усвідомлює інформацію, розуміє свою належність до певної нації. В афоризмах закодована споконвічна історія народу, його уявлення й вірування, сфера проживання, світ природи, звичаї та традиції, відбита ментальність, репрезентовано досвід.

Поглиблений аналіз наукових праць дав змогу виявити категорійні ознаки афоризмів, їх специфіку та дійти висновку, що афоризм – це усталена, завершена, відтворювана, індивідуально-авторська конструкція, співвідносна з реченням, яка вирізняється змістом, оригінальністю, влучністю, лаконічністю, прагматичністю та дидактичністю.

На сучасному етапі розвитку мовознавства афоризми класифікують крізь призму семантичного, структурно-граматичного та функціонально-стилістичного аспектів, систематизують за тематичними полями, прагматичними настановами тощо.

Беручи до уваги стилістичні ресурси, актуалізовані в межах різних структурно-семантичних зразків, ми апелюватимемо передовсім до стилістичних тропів і стилістичних фігур, які надають тим чи тим конструкціям образності, виразності, експресивності, роблять їх придатними для запам'ятовування.

РОЗДІЛ 2

МОВНОСТИЛІСТИЧНІ ВИМІРИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ АФОРИСТИКИ

Цілком доцільно, що афоризми висвітлюють певну оцінку, яка є результатом розмірковувань автора. Задля забезпечення ефективного сприйняття реципієнтом цієї оцінки і збереження основних ознак афоризму (стислість, глибина думки та ін.) нерідко використовують стилістичні ресурси як мовні одиниці з феноменальним стилістичним потенціалом.

Серед основних стилістичних засобів розглядаємо стилістичні тропи та стилістичні фігури. Слід наголосити, що троп розуміють як певне слово або синтаксичну конструкцію, вживані в контекстуальному переносному значенні, набуваючи нових семантичних відтінків [33, с. 104–105; 47, с. 5–6]. Наголошуючи на стилістичному потенціалі такої одиниці в афоризму, зауважимо, що реципієнт сприйматиме не тільки семантичну навантаженість одиниці, а й підсвідомо звертатиме увагу на функціонування та роль стилістичних засобів, які, наприклад, можуть допомогти пізнати ідею на основі аналогії з більш конкретними ситуацією, предметом, явищем тощо.

Не менш важливими є і стилістичні фігури – засоби мовної виразності, які формують за синтаксичним принципом, проте з можливим порушенням норми задля досягнення експресивної, прагматичної мети [20, с. 101; 42, с. 144–145]. У формуванні стилістичних фігур велику роль відіграє людський чинник та, зокрема, задум автора. Завдяки уніфікації структури реципієнт сприйматиме той чи той вислів крізь певну призму, задану митцем.

Зауважимо, що обмежений обсяг наукової роботи не дає змоги вичерпно дослідити мовностилістичні виміри сучасної української афористики. А відтак, вважаємо за доцільне акцентувати на найбільш активно використовуваних мовностилістичних засобах, актуалізованих у структури афористичних висловлень, що вирізняються не лише структурно-

граматичними, але й семантичними особливостями. До таких засобів насамперед належнюємо такі, як-от:

- 1) метафора;
- 2) епітет;
- 3) порівняння;
- 4) іронія;
- 5) антитеза;
- 6) парадокс;
- 7) параномазія.

2.1. Метафора

Метафори здавна використовували задля пояснення, переконання, виразності, а іноді навіть як маркери ідентичності чи культурного спадку. Цей стилістичний троп полягає у вживанні слова (словосполучення, речення) в переносному значенні на основі порівняння за подібністю. Акцентуючи на його функціонуванні саме в афоризмі, варто зауважити, що найчастіше троп представляє абстрактні або складні концепції в порівнянні з більш зрозумілими чи конкретними об'єктами, явищами.

Метафора є багатоаспектним явищем, відповідно до чого її розглядають крізь призму трьох підходів: лексичного, логічного та когнітивного. Зважаючи на кожний підхід, стилістичний троп можуть тлумачити як лексичне явище, логічну операцію перенесення смислу або засіб концептуальної дійсності [52, с. 27–29]. Ми передовсім спиратимемося на мовностилістичний аспект функціонування метафори в афоризмі, тому нам імпонує думка щодо розгляду цього тропу як відображення розуміння автором навколишнього середовища і збудника ментальних операцій реципієнта. Висвітлення суб'єктивного бачення, оцінки тощо досягається завдяки використанню наявного ресурсу як носія додаткового семантичного й стилістичного потенціалу, що також позитивно може впливати на структуру афоризму.

У сучасній українській афористиці простежуємо антропоцентричні мотиви як орієнтацію на людину-суб'єкта сприйняття афоризму і, відповідно, сфер її життя (суспільство, природа, побут тощо). Відповідно до цього автори порушують актуальні теми, які є близькими для читачів, нерідко спираючись на потенційного читача. Проте наявні метафори реципієнти можуть тлумачити індивідуально.

Так, метафори в афоризмах тематичного поля *особисте життя, кохання* часто є алегоричними, і з максимальною експресією спрямовані на досягнення стилістичних функцій афористичних висловів: **Вогонь кохання минув – залишився один перегар** (В. Титечко); *Якщо ви з жінками легко встановлюєте зв'язок, значить, маєте **крутий мобільник*** (В. Ігнатенко); *Де **кричать ревності, там замовкає розум*** (Ю. Рибников). У наведених прикладах не зберігають єдиного розуміння, реципієнт самостійно, зважаючи на індивідуальний характер, настрій, цінності тощо інтерпретує ту чи ту сентенцію. Стосовно другого афоризму: читач може сприймати *крутий мобільник* як певний матеріальний статок (установлює зв'язок, тому що має гроші) і залежно від капіталу, цінностей може відчутти різні емоції, як-от: великий капітал – сміх, середній – спонукання до роздумів, малий – пригнічення. Аналогічно такий троп можна розуміти як уміння ефективного спілкування з жінками, харизму і т. ін. (налагоджує спілкування, тому що має певні навички).

Нерідко в афоризмах цього тематичного поля спостерігаємо певні гендерні мотиви: *Якщо дружина знає про зраду чоловіка й мовчить, отже, він іще не відчув, що в нього **виросли роги*** (В. Куровський); *«Сам я хороший, а дружина в мене – **змія!**» – говорив **удав*** (Н. Іванків); ***Контрастний душ** – це коли ти виходиш із сауни з коханкою, а на вас чекають твоя дружина і її чоловік.* (А. Корчинський). У першому прикладі засвідчено так звану гендерну нейтральність, хоч ми і спостерігаємо складну та часто болісну природу стосунків, у яких мовчазність про велику проблему може бути спробою утримання відкриття іншої аналогічної. Проте у двох крайніх

афоризмах наявна зорієнтованість на реципієнта чоловічого полу, відповідно до найменування дружини змією та метафоричного порівняння контрастного душу із чоловічою ситуацією.

Використання метафор забезпечує виконання основних функцій афоризму, допомагаючи насамперед перевести абстрактні концепції в конкретні відчутні ідеї. Реципієнт індивідуально розшифровує вислови на основі когнітивних процесів: починає розмірковувати над ідеєю, робить певні висновки і т. ін.

Варто зауважити, що наразі актуальною темою є суспільно-політична сфера життя, популярність якої зумовлює появу досить великої кількості афоризмів відповідної тематики: *Вступив у таку партію, що потім довго відмирався* (Л. Забара); *Олігарху вигідніше не купувати депутатів, а брати їх у лізинг*. (Б. Ревчун); *Землю ще не продавали, а вона вже вся розкуплена* (О. Перлюк). Специфіка суспільно-політичної ситуації в Україні спонукає авторів до певних висновків та ідей, які вони закладають. Наявні афоризми найчастіше мають на меті критику політичної корупції, недоліків системи управління, певних політичних партій тощо. Метафори ж не тільки додають експресивності, а і сприяють зацікавленню читача, підкреслюють важливу інформацію, допомагають розширити розуміння ідеї чи концепції та досить часто досягають комічного ефекту. Це, безсумнівно, позитивно впливає на настрій, усвідомлення, запам'ятовування, а іноді навіть провокують, викликаючи думки й обговорення.

Досить чималий пласт цього тематичного поля складають афоризми, у яких актуалізовані антропоморфні метафори: *Вовки обіцяють провести вибори чесно – прозоро оберуть, кого з'їсти* (В. Ігнатенко); *Якщо вівці цілі, значить, вовки повтікали за бугор*. (Л. Забара); *Вовки обіцяють бути ще ближче до овечок* (О. Перлюк). У таких сентенціях переважають образи *вовка* та *вівці* на позначення чиновників і народу, відповідно, як хижаків та тих, хто постійно від них страждає. Така антропоморфність може викликати навіть підсвідомі асоціації в реципієнта, підбираючи знайомі образи з відомих як

авторських, так і народних творів. Зокрема образ вовка може символізувати певне зло, загрозу, силу, владу, хитрість і т. ін. (у проілюстрованих прикладах – недоброзичливість та/або корумпованість), зважаючи на що, реципієнт висловлює сумнів у чесності, безкорисливості політиків, замислюючись над можливістю маніпуляцій і зловживань у політичних процесах.

Окрім того, нерідко метафора забезпечує реалізацію певних прагматичних настанов, розкриваючи ідеї щодо стану сучасного суспільства: *Ми перевершили трипільців: вони вмiли вправно ліпити горшки, а ми – їх розбивати* (В. Шамша); *Вчиться у класиків – писати гусячими перами* (Ю. Рибников); *Скільки треба тупцювати на місці, аби крізь землю провалитись?* (Ф. Боднар). Зазвичай такі настанови – це застереження, докір, нарікання, що спонукають читача замислитися над сучасністю і до якого майбутнього вона приведе. Образно-переносні вживання слів стають можливими через те, що ці засоби ґрунтуються на основі прямих, звичних значень слів і сприймаються завдяки зіставленню двох планів: конкретного і переносно-фігурального. Такі метафори викликають певні асоціації. Через такі асоціації афористи намагається зацікавити читача та сприяти розміркуванням, щоб застерегти від помилок, які негативно вплинуть на майбутнє.

В афористичних висловах різної структури (співвідносних як із простим, так і складним реченням) актуалізуються субстантивні, атрибутивні, дієслівні метафори, які так само мають різну структуру, наприклад, однокомпонентні та двокомпонентні. Метафоричні засоби демонструють здатність відшукувати подібність між категоріями, класами об'єктів задля перенесення найменування. Згідно з цим метафора ніби абстрагує об'єкт від його оточення (класу) і переносить у інші умови, за інших обставин, заданих розумінням автора спільних рис.

Отже, метафора досить поширеним мовностилістичним засобом, використовуваним для продукування афористичних висловлень. Так звані метафоричні афоризми є унікальними як за змістовим навантаженням, так і структурно-граматичною будовою. Вони забарвлюють афористичний текст

експресивним відтінком, спонукають адресата до ментальних операцій, формують у нього емоції, властиві тій чи тій ситуації, слугують виплеском емоцій адресантів.

2.2. Епітет

Мовностилістичні засоби сприяють не лише розкриттю ідейного змісту афористичних висловлень, але й індивідуально-авторському сприйняттю світу, відтворенню зовнішніх характеристик та внутрішньопсихологічних станів суб'єктів об'єктивної реальності, зображенню основних проблемних моментів сучасного життя тощо. Одним із таких зображально-виражальних мовностилістичних засобів, який, як і метафора досить активно використовують під час продукування афоризмів, є епітет. Епітети виступають здебільшого означенням або обставиною способу дії, мають тропеїчну природу, у результаті чого, образно описують особу (предмет, дію, явище) або можуть виражати суб'єктивне емоційне ставлення до неї, вносити контекстуальне експресивне забарвлення залежно від створюваного образу.

Заміна звичайного прикметника, обставини на епітет – це як метаморфоза звичайного у щось неймовірне. Використання епітетів надає афористичному тексту певного колориту, утримує увагу адресата, сприяє формуванню суб'єктивної візуальної, слухової картини тощо.

В афоризмі, у якому треба зберегти компактність, не усікаючи смислового навантаження, цілком передати глибинну думку так, щоб реципієнт зміг усвідомити ідею чи концепцію, епітет стає незамінним засобом, який розуміють як «художнє образне означення, що підкреслює характерну рису, визначальну якість явища, предмета, поняття, дії» [61, с. 338–339].

Афористи послуговуються епітетними мовностилістичними засобами зазвичай задля того, аби забезпечувати потужний стилістичний ефект, з одного боку, з іншого, – аби, так би мовити, надати адресатові певну опору на відомі реалії задля кращого розуміння інформації, закодованої в афористичному

висловленні. Зважаючи на стилістичний потенціал епітету і його контекстуальну природу, використання цього тропу може допомогти створити чіткий образ афоризму, надаючи певного колориту й емоційної насиченості, підсилити виразність і/ або забезпечити вплив на реципієнта задля досягнення а подекуди й посилення прагматичного впливу на реципієнта.

Досить часто афористи послуговуються загальномовними епітетами, які не настільки ефективні у створенні експресивності, як індивідуально-авторські, але вони можуть виконувати інші функції, не менш важливі: *Якщо скласти темне минуле зі світлим майбутнім, вийде сіре сьогодні* (Р. Крикун); *Світле майбутнє з кожним днем темнішає* (В. Ігнатенко); *Ті, хто так гарно обіцяє світле майбутнє, не зовсім кепсько живуть і сьогодні* (О. Домницький). У проілюстрованих зразках використано загальновідомі епітети, що являють собою переважно прикметникові форми (*темний, світлий, сірий* і т. ін.), увиразнюють загальновідомі образи, полегшуючи сприйняття афоризму. Зазвичай завдяки таким тропам досягають стислості, компактності, максимально ефективно і зрозуміло доносять глибоку думку. Утворення потенційно відомих образів у свідомості реципієнта орієнтує когнітивні процеси на розмірковування щодо семантики вислову.

Епітети також використовують в афоризмах із філософським підтекстом, не тільки, щоб створити загальновідомий образ задля полегшення сприйняття, а й підсилити наявні функції та прагматичні настанови вислову: *І в п'яну голову приходять тверезі думки, тільки ненадовго* (О. Домницький); *Якщо дивитися на речі тверезо, то мимоволі хочеться випити* (С. Скоробагатько); *Подивившись на наше життя тверезо і розумієш – треба випити* (Р. Крикун). Такі тропи використовують у контексті первинної номінації, проте власне цим засобам властива вторинна. Так, епітети *тверезо, тверезі* функціонують у контексті первинної номінації: уживання алкогольних напоїв, п'яний стан людини і т. ін., але їм властива вторинна номінація: розсудливість, здоровий глузд. У такий спосіб підсилюють функції спонукування до роздумів,

експресивної забарвленості, емоційного впливу та краще реалізують прагматичні настанови констатації, пізнання.

Цілком доцільно, що в контексті одночасно можуть функціонувати кілька стилістичних засобів. Іноді не можна визначити остаточно, який з наявних виконує первинну роль, а який – вторинну. Проте саме епітети досить часто використовують як носій вторинного стилістичного навантаження: *Що брудніший бізнес, то більший чистий прибуток* (Б. Ревчун); *Аби досягти позахмарного рейтингу, очільники обіцяють манну з неба* (Ф. Боднар); *Скільки брудних справ починаються з чистого аркуша!* (В. Шамша); *І позахмарні ціни підіймають на землі* (В. Войцехівський). Зазвичай у таких афоризмах наявні антитези, синекдохи (зокрема, гіперболи) тощо, які насамперед експресивно забарвлюють вираз, викликають іронічний і критичний настрої в читача, подеколи вказуючи на абсурдність певних ситуацій, явищ у суспільстві. Водночас епітет створює зачатки повноцінної картини у свідомості реципієнта, готуючи її до когнітивних процесів, після чого підтримує створену образність.

Щоправда, варто зауважити, що, безумовно, натрапляємо на афоризми, де первинне стилістичне навантаження ілюструє епітет, як-от: *Партія об'єднаних розкрадачів народного добра* (В. Шамша); *Після революції сміливі думки звучать як контрреволюція* (В. Голобородько); *Шуби дарують не тій жінці, котра мерзне, а тій, з якою жарко* (Р. Крикун); *Будяки найкраще ростуть на землях, щедро здобраних бідами землеробів* (В. Шамша). У таких афористичних висловах саме завдяки епітету афористи досягають бажаних комунікативних і прагматичних настанов через актуалізовану образність. Відповідно, такі афоризми більш зрозумілі реципієнту, оскільки утворений образ потенційно відомий і не вимагає додаткових пошуків, а ідея чи концепція вислову декодується через контекстуальне оточення.

Отже, епітети нерідко використовують в афоризмах, зважаючи на їхню образність, прагматичний потенціал. Насамперед їх уживають у контексті з іншими засобами, які наділені більшим стилістичним потенціалом, через що епітет частіше виконує вторинну стилістичну роль.

2.3. Порівняння

Серед мовностилістичних засобів, що виконують прагматичну функцію в афористичному тексті, важливе місце посідає порівняння, яке зазвичай витлумачують як троп, в основі якого лежить зіставлення двох явищ, об'єктів для пояснення одного за допомогою іншого. Порівняння розглядають також і як стилістичну фігуру, фігуру мови, тропеїчну фігуру тощо. Подекуди послуговуються комбінованим підходом, зараховуючи порівняння до фігур мови. Створення порівняння обов'язково супроводжується співвіднесенням об'єктів за певною асоціацією, що, безумовно, аналогічне до зображення будь-якого явища через інше. Так, нам імпонує думка щодо розгляду порівнянь як тропів, у яких один предмет або явище пояснюється завдяки іншому, на основі подібності. Здебільшого науковці наголошують на тому, що порівняння складається з трьох компонентів: порівнюваний об'єкт, порівнювальний об'єкт та ознака за якою здійснюється порівнювання.

Цей троп полягає у характеристиці особи, предмета, явища, дії тощо завдяки іншому, переважно на основі подібності [33, с. 108]. Як і будь-якому тропу, порівнянню властива певна образність, тому що реципієнт співвідносить об'єкти, створюючи уявлення ситуацій, явищ, предметів у свідомості. Наявність такого процесу збуджує когнітивні процеси у реципієнта як для визначення спільних ознак між компонентами порівняння, так і моделювання ментального зображення.

Порівнювання предметів, явищ і т. ін. спостерігаємо в багатьох тропях. Наприклад, в епітеті при підборі певного мовного засобу, який висвітлюватиме ознаку, корелює вторинна номінація з первинною, на основі спільних рис між якими визначається потенційна можливість використання тропу в тому чи тому контексті. Учені ж, акцентуючи на порівнянні як стилістичному тропі, зауважують, що можна прослідкувати наявність у контексті порівнюваного, порівнювального об'єктів і власне ознаки, за якою можливе порівняння.

Дуже поширеними в сучасній українській афористиці є порівняння, які мінімізують когнітивні процеси щодо визначення спільних рис між компонентами порівняння: *Плітки, як риба, завжди мають бути свіжими* (Ф. Боднар); *Совість, як зарплата: то вона є, то її нема* (В. Титечко); *Працює, як поршень: під тиском* (Ю. Рибников). Така особливість зумовлена семантикою й побудовою, кожен афорист використовує насамперед загальновідомі образи. Зазвичай порівняння в таких афоризмах мають первинну стилістичну роль, надають експресивної забарвленості, висвітлюють ідею того чи того автора щодо об'єктів (суб'єктів), порівнюючи їх з більш конкретними речами, що зумовлює полегшене сприйняття реципієнтом. Афоризми ж реалізують прагматичні настанови констатації, резюмування, а реципієнт, так би мовити, не напружується задля розуміння думки висловленого.

Окрім того, наявні майже аналогічні порівняння, але більш складні для усвідомлення читачем: *Такі закони, як павутиння: великі мухи виплутуються, а дрібні гинуть* (П. Лисогора); *Голова, як вулик: думки рояться... А меду – нема* (В. Вовк); *Тексти – як дзеркала. Кожен читає себе, а не автора* (Д. Корчинський); *Живемо, як у лісі: наверху шумлять, а вниз шишки летять* (А. Корчинський). Основна диференціація таких порівнянь полягає в тому, що контекст прив'язують до пояснювального слова, у результаті чого виникають нові стилістичні засоби (метафори, епітети тощо), а порівняння зазвичай виступає певним допоміжним засобом, який уточнює контекст основної частини з ідейним навантаженням до порівнюваного слова. Загалом у свідомості реципієнта виникає більше творчо-логічних когнітивних операцій, основна частина яких зумовлена усвідомленням зв'язку «пояснюване слово – основна здійсненого порівняння».

Подеколи можна натрапити на так звані поширені порівняння, порівняння без відповідного компонента, на основі якого відбувається зіставлення: *Як не можна спинити річку, що, зламавши кригу навесні, бурхливо несеться до моря, так не можна спинити нації, що, прокинувшись*

до життя, ламає свої кайдани (М. Міхновський); *Людина має право на щастя, як птах на політ – то навіщо виступати проти розлучень, а папуг тримати в клітці?* (В. Голобородько); *Церква може і в певному сенсі мусить бути школою. Але школу аж ніяк не слід перетворювати на церкву* (С. Скоробагатько). Зазвичай не вистачає ознаки, за якою зіставляють пояснюване та пояснювальне. У таких афоризмах вона завуальована, розшифрувати її можна тільки шляхом роздумів та аналізу, що, безумовно, вказує на більший стилістичний потенціал таких конструкцій. На прикладі ми бачимо три афоризми, проаналізувавши які, реципієнт може зрозуміти, що мова йде про ознаки *прагнення до свободи / боротьби за свою країну, націю; право на щастя, «свободу»; можливість навчати та вчитися.*

Прагматичні настанови таких афоризмів не обмежуються констатацією та резюмуванням, можливі також застереження, обґрунтування й т. ін. Такі афористичні висловлення спонукають до роздумів не тільки щодо глибини думки, ідеї чи концепції, а й власне елементів стилістичного засобу. Відповідна стратегія, на нашу думку, більше зацікавлює читача, адже коли людина почала розгадувати кросворд, вона прагнучиме повністю завершити процес.

У низці порівняльних афористичних висловлень (конструкцій, ускладнених порівняльними зворотами; зіставляваних предикативних конструкціях тощо) можна актуалізовано гендерний аспект, зіставляються, чи то протиставляються, чи то порівнюються аспекти маскулінної / фемінної поведінки і т. ін.: *Якщо дружина розбила чашку – це на щастя, якщо чоловік – руки не з того місця ростуть* (Р. Крикун); *Якщо сказати дружині, що іду на риболовлю, а самому піти до Наталки, чи не піде вона до Петра на пасіку?* (В. Ігнатенко); *З роботою, як з жінкою: можна до неї ставитися по-різному, але прожити без неї неможливо* (Ю. Рибников); *Чоловіки, як кури: тридцять метрів від дому – і вже нічий* (А. Корчинський). Найчастіше такий гендерний аспект полягає у сприйнятті того чи того явища крізь призму чоловічого / жіночого начал, використанні гендерних образів, стереотипів.

Використання таких порівнянь не тільки забезпечує афористичному вислову експресивну забарвленість і емоційний вплив на читача, що зумовлений утвореними образами, а й створює комічний ефект задля того, аби донести певну ідею, висміяти особливість реакції на певну ситуацію і т. ін.

Отже, порівняння є одним з ефективних стилістичних засобів у структурі афоризму. Завдяки посиленій образності й особливостям уведення у структуру афористичного тексту такий мовностилістичний засіб нерідко покращує результативність досягнення як комунікативної мети, так і прагматичних настанов.

2.4. Іронія

Одним із тропів з потужним стилістичним ефектом є іронія. Зазвичай таким мовностилістичним засобом послуговуються задля вираження протилежного значення через суперечливе висловлювання, досягаючи сарказму, глузування, гумору або критики [68, с.231]. Ефективне використання іронії може надати афористичному виразу національного колориту, унікальності, передати важливу інформацію більш доступним і привабливим для читача способом, полегшують сприйняття й розуміння смислу ідеї, запам'ятовування конструкції й подальше її відтворення.

З іншого боку, використання іронії – справа досить делікатна, бо, зважаючи на людську індивідуальність, доволі складною може бути реалізація іронії в контексті з відповідною стилістичною метою. Адже афористи, так би мовити, жартують над людьми з певним соціальним статусом, родом діяльності, освітою, сімейним станом тощо. У такому разі немає гарантій того, що відповідний жарт зрозуміють і декодують правильно, подекуди сприйматимуть як образу, особливо враховуючи те, що повноцінно інтонацію вислову передати неможливо. Згідно з цим здатність до іронізування та сприйняття реципієнтом афористичного вислову також є важливими складниками ефективної комунікації, а у випадку неефективної

вираз може набути зовсім іншого стилістичного відтінку, що призведе до непорозумінь і подеколи негативних наслідків [54, с. 189].

У сучасній афористиці поширеними є сентенції, яким не властиві зразкові характеристики афоризму. У таких висловах не подають конкретну ідею, дидактичну настанову, концепцію, не спонукають до роздумів і т. ін., а іронія є основою побудови: *Вчитися, вчитися і ще раз вчитися! Тому що роботи все одно не знайдете* (В. Вербецький); *Особлива прикмета продавця: не обдурює покупців* (Ю. Рибников); *У графі «сімейний стан» писав «безнадійний»* (Р. Крикун). Переважно метою автора є вплив на читача, зокрема бажання викликати в нього посмішку й позитивні емоції. Через зображення знайомої потенційному читачеві ситуації з нестандартним розумінням і підходом до неї яскраво прослідковуємо індивідуальні риси автора, зокрема почуття гумору.

Подекуди афористичні вислови відображають актуальні, важливі, так звані насущні теми, суб'єктивну оцінку, а іронія є передусім засобом увиразнення і створення комічного ефекту: *Приймати закони нема кому – всі борються за народну любов!* (С. Коломієць); *Ростуть ціни? Падає рівень життя? Нічого дивного, панове! Одне вгору, друге вниз – природна рівновага* (Й. Білоскурський); *Принцип рівноправ'я: погано – так усім!* (Ю. Рибников). Афористи часто в іронічний спосіб порушують певні життєві (побутові а то й національні, державні і т. ін.) проблеми, чим зацікавлюють та утримують увагу читачів. Подані ідеї, реалізовані прагматичні настанови констатації, пізнання, обґрунтування чи докору з комічним ефектом не тільки доносять певну інформацію в легкій для сприйняття формі, позитивно впливають на емоційний стан, але й спонукають до роздумів задля інтерпретації.

Нерідко афористи, продукуючи відповідні зразки, вдаються до сатири, саркастичного підходу задля критики, щоб описати абсурдність, парадоксальність системи, суспільні проблеми тощо: *Оскільки вчителі багаті моральним, влада, очевидно, вирішила не обтяжувати їх ще й матеріальним* (О. Домницький); *Особливість українця – це вкрати на будівництві доріг,*

купити дорогу машину і розбити її на дуже поганих дорогах (Р. Крикун). Такі вислови передають думку автора з більшою експресією, їх стилістичний потенціал потужніший, вони викликають у реципієнтів не тільки сміх, а й негативні емоції, збуджують ментальні операції щодо несправедливості, абсурдності, вад системи і т. ін. Подібні афористичні зразки можуть стати предметом обговорення, стимулюючи дискусії на певну тему або проблему.

Акцентуючи на сприйнятті реципієнтом афористичного вислову з іронією, варто зауважити, що можливий протилежний від стилістичної мети результат: *У світі є лише одна жінка, призначена тобі долею, і якщо її не зустрів – ти врятований* (С. Скоробагатько); *Якби дзеркало говорило, жінки не відходили б від нього* (В. Момотюк). Іронія висвітлює протилежне або суперечливе значення до зовнішньої форми, однак зміст треба правильно розтлумачити. Наприклад, у першому разі С. Скоробагатько послуговується іронічними засобами, щоб вказати на неможливість звести вибір до однієї єдиної «долі». Відповідно, в афоризмі підкреслює абсурдність такої ідеї, використовуючи іронічний контраст між цією ідеєю й реальністю. З іншого боку, реципієнт може тлумачити вислів як висміювання стосунків з жінкою, що може викликати незадоволення, обурення.

Отже, афористи обирають іронію як потужний стилістичний засіб, що збуджує відповідний емоційного стану адресата. Ураховуючи специфіку тропу, ефективність комунікації залежить від здатності до іронізування того чи того автора і сприйняття запропонованої інформації іншим суб'єктом комунікації.

2.5. Антитеза

У структурі афоризму використовують не тільки тропи задля утворення певної образності, а й стилістичні фігури, зокрема антитезу, які насамперед формують будову вислову. Зазначимо, що антитеза – це експресивно забарвлений засіб, який полягає у протиставленні чи зіставленні

порівнюваних ідей, слів, фраз тощо задля створення контрасту, підкреслення суперечностей або наголошення на важливих аспектах теми [68, с. 26–27]. Цілком доцільно ця фігура мови вживається не тільки задля надання афористичному вислову певного колориту, а й забезпечення впливу на когнітивні процеси, емоційний стан, світогляд реципієнта.

Передусім зауважимо, що наявні вислови з мінімальною експресивністю. Антитеза зазвичай виконує семантико-структурну функцію: *Свобода – панам, а рабство – товаришам* (Ю. Рибников); *Сильний показує зуби, а слабкий – язика* (Н. Іванків); *Сильний не вибачається – тільки хитрий і слабкий* (В. Голобородько); *Скільки непотрібної роботи доводиться виконувати задля потрібних людей* (Ю. Рибников). Наявний гарний або подеколи несподіваний контраст привертає увагу читача, робить афоризм більш виразним і запам'ятовуваним, акцентує на важливих інформаційних моментах. Подекуди реципієнт навіть не замислиться над змістом, а потенціал впливу на емоційний стан, настрої, дії – слабкий.

Водночас досить поширеними є афоризми, які справляють чимале враження на суб'єкта сприйняття. Так, наявні афористичні вислови з антитезою можуть висвітлювати певні стереотипи, що, безсумнівно, зумовлює варіативність впливу на реципієнта: *Гарна жінка радує чоловічий погляд, негарна – жіночий* (Р. Крикун); *Темні справи, як правило, шиті білими нитками* (С. Коломієць); *Гарно лежить те, що лежить погано* (О. Перлюк). Актуалізовані гендерні стереотипи можуть викликати позитивну або негативну реакцію залежно від статі читача. Стереотипи, пов'язані з зовнішнім виглядом або особливостями предметів, негативних дій чи намірів, можуть викликати різну реакцію крізь призму рис характеру (оптимізм чи песимізм) як саркастичну реакцію, переосмислення, якщо реципієнт незгодний із виразом, так і спокійне прийняття думки з подальшим розмірковуванням.

Потужний стилістичний потенціал також виявляємо в афористичних висловах, які висвітлюють глибинну думку, що можна розтлумачити тільки

у протиставленні чи зіставленні: *Головне, що ми на правильному шляху, а куди він веде – не так важливо* (О. Перлюк); *Головне тут – аби рука була там* (Ф. Боднар); *Одні мають право просити, інші – обіцяти* (Ю. Рибников). Проілюстровані афоризми сприймаються як висловлення ідей, що результат діяльності не такий важливий, як процес його досягнення, дії чи втручання у події важливі, незалежно від місця або контексту. Крайній приклад можна інтерпретувати по-різному: акцентування на тому, що дії важливіші за слова, а обіцянки без конкретних дій – пусті; висвітлення важливості виконання своїх обіцянок перед іншими. Такі афоризми насамперед мотивують, надихають читача на активну діяльність, рішучість, відповідальність, побудову власних уявлень про важливість дій і цінності.

Використання антитези нерідко сприяє появі комічного ефекту, поряд з нею також часто використовують й інші стилістичні тропи задля створення образів: *Встати! Суд іде! Хтось повинен сісти* (Л. Куліш-Зіньків); *Пійманий злодій кається або галасує про права людини* (В. Голобородько); *Раніше запитували: де працюєш, тепер – на кого* (С. Коломієць); *Якщо ти чесний і працьовитий, готуйся бути бідним* (В. Голобородько). У таких висловах антитеза стає основою для розуміння тропів (іронії, метафори, епітетів і т. ін.), забезпечуючи усвідомлення змісту, полегшення сприйняття, досягнення впливу на настрій реципієнта. Завдяки такій семантико-структурній формі афоризмів когнітивні процеси у свідомості читача набувають певної послідовності: він поступово пізнає ідею того чи того автора, апелюючи до кожного образу поетапно.

Отже, антитеза є продуктивним засобом експресивної забарвленості. Завдяки структурно-організаційній особливості вона наводить негласні схеми і алгоритми, за якими виникає логічна послідовність викладу й пізнання змісту вислову, впливаючи на когнітивні процеси, емоційний стан і розвиток особистості читача.

2.6. Парадокс

Ми наголошували на парадоксальності як ознаці афоризму у процесі нашого дослідження. Однак варто зауважити, що її розуміють як характеристику, яка властива висловленню, що виражає складну або суперечливу думку. Науковці розглядають парадокс як стилістичну фігуру, яка полягає у використанні суперечливих, здавалося б, непоєднаних тверджень або ідей в одному висловлюванні. Головною особливістю парадоксу є те, що він створює враження суперечності або абсурдності, що водночас привертає увагу читача й викликає глибше розуміння та роздуми [68, с. 458–459]. Відповідно до цього парадокс може бути елементом парадоксальності, але парадоксальність не завжди означає використання стилістичної фігури. Наявність цього експресивного засобу в контексті забезпечує збільшення когнітивних процесів у свідомості реципієнта, зважаючи на що, він більш детально аналізує афористичний вислів, зокрема особливість функціонування парадоксу й ідею, яку висвітлює митець у індивідуальній манері.

Насамперед у сучасній українській афористиці наявні приклади використання парадоксу як єдиного стилістичного засобу задля пояснення певної ідеї чи концепції: *Бідні стають ще біднішими, коли починається боротьба з бідністю* (В. Шамша); *Будь-яка система, що залежить від людської надійності, – ненадійна* (С. Скоробагатько); *Гарна ідея здатна зіпсувати ще кращу* (Б. Чепурко). Такі афоризми оприявнюють неочікувані, але дійсні або іронічні істини, які стимулюють інтелектуальну активність. Реципієнт може визначити думку вислову, усвідомивши тільки парадокс, немає додаткових стилістичних засобів, які б сприяли більш ґрунтовним когнітивним процесам.

Нерідко афористи можуть попереджати читача про наявність парадоксу в афористичному вислові: *Парадокс: вибираємо розумних, а контингент виходить обмежений* (М. Левицький); *Парадокс: дурням закон не писаний,*

але вони беруть активну участь у написанні законів (С. Скоробагатько); *Вселенський парадокс: усі люди народжуються людьми, але не всі ними помирають* (Л. Сухоруков); *Ми живемо в країні парадоксів: народжуваність падає, смертність зростає, а житло рік у рік дорожчає й дорожчає* (С. Скоробагатько). Така особливість виконує функцію підкреслення важливої інформації, нібито підготовлюючи реципієнта до розмірковувань та усвідомлення глибшого сенсу. Ця деталь одразу звертає та утримує увагу читача на головному стилістичному засобі, за яким виражена ідея, спонукаючи до продуктивної діяльності, а не бездумного читання вислову.

Цілком доречно виокремити афоризми, у яких парадокси створюють комічний ефект, наприклад: *Будь-яка сума краща від безмежної вдячності* (О. Домницький); *Вкладіть гроші в страхове товариство, – і вони стануть незастрахованими* (Ю. Рибников); *Говори правду у вічі, але на відстані* (В. Голобородько); *Дивна річ вибори: голосуєш за когось, а виявляється – проти себе* (В. Шамша). Демонструючи несподіване поєднання протилежностей, сарказм, показ абсурдної ситуації, обернення очікуваної розв'язки, автори викликають сміх у читачів. Такий ефект привертає увагу і робить текст більш привабливим для сприйняття, викликаючи роздуми і рефлексію над певними аспектами життя, суспільства або людської природи. Очікувані результати відображають позитивне усвідомлення вислову і забезпечують відтворюваність у мовленні.

Досить популярними є афористичні вислови, які реалізують прагматичну настанову нарікання, як-от: *Напевно, в нас щось не гаразд з турботою про народ – він від неї вимирає та розбігається по всьому світу* (О. Домницький); *Сьогодні на кожну тисячу працюючих перепадає лише десяток тих, хто їсть* (О. Перлюк); *Є свобода вибору, а вибирати нікого* (Ю. Рибников). Така особливість афоризму привертає увагу до конкретних проблем або недоліків у суспільстві, як відтік населення, нерівномірний розподіл благ або обмеження свободи вибору, що може сприяти їх вирішенню чи поліпшенню ситуації. Загалом такі нарікання спрямовані на свідоме

викликання в читачів висновків про певні проблеми і стимулювання рефлексії, можливої дії. Нерідко вони можуть бути способом підняття соціальної свідомості й заохочення до змін у суспільстві.

Отже, парадокс є дієвим стилістичним засобом в афористичному вислові для створення враження суперечливості та несподіваності. Ця фігура може викликати емоційну реакцію, стимулювати порушення й обговорення соціальних питань, сприяти глибшому розумінню й аналізу закодованих ситуацій.

2.7. Парономазія

Одним з унікальних мовностилістичних (фонетичних) засобів, використовуваних для продукування афоризмів, вважають також парономазію. Науковці тлумачать її як стилістичну фігуру, яка полягає в мовному явищі, коли слова чи фрази, що звучать або пишуться дуже схоже, але мають різне значення, вживають спеціально для досягнення певної стилістичної мети [61, с. 376]. Її розглядають і як форму словесної гри, яка створює несподівані асоціації в читача, сприяючи підвищенню емоційності й експресивності тексту. Загалом використання парономазії забезпечує ефективну комунікацію, виразність і ритмічність, підсилюючи їхній вплив на реципієнта, робить текст більш жвавим та запам'ятовуваним.

Парономазія є ефективним мовностилістичним засобом, яким послуговуються задля актуалізації важливих питань, ідей, поглиблення змісту: *Реформи – задля проформи* (Ю. Рибников); *Вулична злочинність в країні скоротилася на третину, провулкова зросла вп'ятеро* (О. Перлюк); *Голослівність прикривається багатослівністю* (Ф. Боднар). Використовуючи слова зі схожим звучанням, автори зосереджують увагу на співзвучних мовних одиницях, що полегшує сприйняття афоризмів і їх подальший аналіз. Незвичайний вигляд або гра слів зацікавлює читача, привертає увагу, що дає змогу передати ідеї більш ефективно. Зіставляючи певні ситуації, об'єкти,

образи, реципієнт може прослідкувати певні концептуальні або семантичні зв'язки між ними. Відповідно, актуалізовані в афоризмах ідеї більш виокремлювані, запам'ятовувані, виразні й емоційно насичені.

Афористичні вислови, ґрунтовані на параномазії, задля оприлюднення критичного погляду на певні аспекти сучасного суспільства: *В олігархів свій світ захоплені: захоплення фабрик, заводів, земельки* (В. Ігнатенко); *Народу – товари, олігархам – навари!* (В. Ігнатенко); *Олігарх – зазвичай олігофрен, який не захотів бути бідним і чесним* (В. Голобородько). У таких виразах часто наявні гострі слова й іронія для підкреслення певних проблем. Подібні зразки спонукають читача до роздумів, можуть викликати обурення й негативні емоції в реципієнта, мають потужний стилістичний ефект з огляду на провокаційний характер повідомлень.

Цілком доцільно завдяки наявності схожих звуків зберігається певний ритм: *Переконати легше тих, кого легше доконати* (Б. Ревчун); *Все – в ім'я народу: інфляція, радіація, криміналізація* (Ю. Рибников); *Чоловіки плавають, а жінки купуються, бо чоловіки носять плавки, а жінки – купальники* (А. Корчинський). Певний ритм робить вирази більш запам'ятовуваними, а прямий потік позитивно впливає на читабельність, яка забезпечує швидше сприйняття і розуміння. Така насиченість спонукає до подальшого розглянути, не тільки звертаючи уваги, а й утримуючи її. Досить часто параномазія в афористичних висловах забезпечує комічний ефект, наприклад: *Грішник – той, хто має гріш, безгрішний – тільки олігарх* (В. Голобородько); *Парадокс: багаті придурюються, дурні збагачуються* (Ф. Боднар); *Гірше від непроханого гостя може бути тільки невипроводжений* (А. Корчинський). Часто поєднують суперечливі поняття або ідеї, що робить їх смішними, подекуди підкреслюють абсурдність певних явищ або ситуацій. Завдяки певній грі слів такі вислови мають тенденцію залишатися в пам'яті читача на довший час, оскільки гумор паралельно сприяє частішому відтворенню. Зауважимо, що нерідко автори послуговуються невластивою українській мові лексикою, зокрема покручами:

Стільки брендів, що можна збрендити! (Б. Ревчун); *Депутати є народні і інородні* (А. Коцюбинський). Задля створення відповідного ритму на основі співзвучності афористи продукують слова, які відсутні в українськомовному лексиконі, але відбивають особливості національного словотворення.

Отже, чимало афористичних висловів ілюструють особливості такого мовностилістичного засобу, як парономазія. Афоризми, ґрунтовані на використанні такої фігури, увиразнюють ситуацію загалом, співзвучні слова задають ритм, що сприяє запам'ятовуванню, відтворенню за потреби.

Висновки до другого розділу

Сучасний українськомовний афористичний корпус демонструє дивовижне поєднання різноманітних мовностилістичних ресурсів, використовуваних для продукування афоризмів. Це не лише стилістичні тропи, але й стилістичні фігури. До найпоширеніших належать такі, як-от: метафора; епітет; порівняння; іронія; антитеза; парадокс; парономазія. Такі мовностилістичні засоби надають афористичним висловам унікальної експресивності й змістовності, сприяють детальному візуальному відтворенню закодованих мовленнєвих ситуацій, репрезентують неймовірну систему образів. Афористи не тільки створюють унікальні за семантикою конструкції, віртуозно поєднують різні мовностилістичні ресурси, а й утворюють певний їх синтез у межах тих чи тих структурно-граматичних зразків. Автори влучно підбирають мовностилістичні засоби, які спонукають до виникнення в читача емоцій, створюють відповідні образи, допомагають зануритися у зміст запропонованої (закодованої) інформації. Такі афоризми не лише позначають ті чи ті мовленнєві ситуації, але й дають їм критичну оцінку.

РОЗДІЛ 3

МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ АФОРИЗМІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У СТАРШІЙ ШКОЛІ

3.1. Місце афоризмів у теорії і практиці української мови для здобувачів освіти старшої школи

Вивчення української мови є передбачено навчальними програмами, починаючи від початкової школи. І це справедливо, бо саме мова, наразі йдеться про українську мову, є невід'ємною діяльністю у вихованні й розвитку людини загалом, а також розумної, ерудованої, компетентної, національно свідомої особистості зокрема. Це стосується певною мірою вивчення афористичних висловлень у межах фразеологічної теорії старшої школи. Осмислення, усвідомлення й розуміння сучасної української афористики має кілька важливих педагогічних та освітніх переваг, допомагає позитивно впливати на низку аспектів інтелектуального, мовного й культурного розвитку учнівства. Передусім ця діяльність забезпечує покращення мовної компетентності реципієнтів, адже вона розширює їхній словниковий запас, розвиває критичне мислення, творчі та мовні навички, дозволяючи краще розуміти духовні й моральні цінності українського етносу, що, як відомо, збагачуючись, передаються від покоління до покоління.

Зауважимо, що запропоновані навчальні програми з української мови традиційно презентують структуру й організацію навчального процесу, встановлюють, відповідно до затверджених стандартів, мінімальний обсяг знань, умінь і навичок, якими має оперувати сучасний здобувач освіти. Згідно з наявними навчальними програмами для здобувачів освіти старшої школи (10–11 класи) вивчення фразеології української мови, до якої уналежнено й афоризми, передбачено за рівнем стандарту та профільним рівнем.

У 10 класі рівня стандарту учні розглядають фразеологізми у блоках «Лексична норма» основні групи фразеологізмів, результатом чого є

визначення ролі й доречності використання фразеологізмів та їх стилістичної функції, а також набуття відповідних умінь і навичок [67, с. 14–16]. Щоправда, в аналізованій програмі відсутні питання щодо ролі афоризмів у контексті фразеології, що, на нашу думку, негативно впливає на збагачення мовлення учнів фразеологічними одиницями загалом та крилатими (афористичними) висловленнями зокрема.

Подекуди все ж таки натрапляємо нехай і не на центральне місце афоризмів у підручниках старшої школи, наприклад, О. Глазова, подаючи фразеологічну теорію, наголошує й на тому, що до фразеологізмів варто зараховувати прислів'я, приказки та крилаті вислови [13, с. 56]. Однак їх витлумачення відсутні, наявні поодинокі ілюстрації, які, гадаємо, можуть бути модифіковані додатковими зразками. Чим зумовлений такий підхід, не зрозуміло. Але не вистачає не лише дефініцій відповідних понять для того, аби учні старшої школи бачили різницю між ними, але й яскравого, цікавого, значущого ілюстративного матеріалу, який формував би як ключові компетентності, так і виконував би виховну мету.

Мабуть, таке призначення афоризмів добре розуміє й автор підручника, бо в ньому спостерігаємо значну кількість усталених конструкцій, що функціонують у системі мови як афористичні, проте такі одиниці трапляються переважно як епіграфи, що висвітлюють певну ідею, суголосну з темою уроку, спонукають здобувачів освіти до осмислення іншої теорії, що до систематизації фразеологічних-афористичних конструкцій стосунку не має. Іноді натрапляємо на вправи, які містять завдання стосовно визначення змісту афоризму, подеколи його стилістичної функції. Так, у вправі 27 рекомендовано прочитати афоризми й висловити власну думку щодо їх ідеї, наприклад: *Красномовство є мистецтвом керувати умами* (Платон); *Справа риторики – в кожному випадку знаходити способи переконання* (Аристотель) [13, с. 18]. Такі зразки, на нашу думку, апелюють передовсім до риторичної компетентності, стимулюють інтелектуальну активність, наголошуючи на стилістичному потенціалі риторики. Учні повинні дійти певного висновку

щодо важливості певних навичок ефективно висвітлювати власні думки, впливати на аудиторію протягом виступу тощо.

Дещо схожою є вправа 219, у якій подають афоризми за аналогічною тематикою, але в завданні наголошують на правилах для ораторів, що можна сформулювати, розтлумачивши афоризм [13, с. 114–115]. Варто зазначити, що такі вправи спрямовані здебільшого на інтелектуальну стимуляцію учнів з домінують дидактичною метою. Цілком доречним, переконані, буде зауваження, що зазвичай обрані афоризми не наділені певною настановою вплинути на емоції учнів, а лише спрямовані донести ідею, яку треба їм засвоїти. Інакше кажучи, це як апелювати до певного джерела, переважно авторитетного, задля підтвердження думки, слів, ідеї тощо, не зважаючи на стилістичний потенціал такого джерела.

Яскравий приклад більш творчого використання афоризмів можна спостерігати у вправі 167, де подають ілюстрацію з дівчиною, у якій на футболці дуже гарно зображений афоризм з гарним каліграфічним виконанням, а в завданні учням також пропонують обрати афоризм, який вони зобразили б на одязі [13, с. 92]. На нашу думку, використання афоризмів у такому контексті впливатиме на емоційний стан учнів, їх зацікавленість та ін. Вони відчуватимуть свою причетність до створення модного, досить привабливого стилю одягу, що викликатиме захоплення, радість (або навпаки), незвичайне зображення, а яскравий афористичний вислів з влучною ідеєю надасть зовнішньому вигляду певного колориту. Таке використання цих сентенцій, безумовно, позитивно вплине на можливість використання учнями надбання афористики.

В 11 класі рівня стандарту так само принагідно апелюють до афоризмів як різновиду книжних фразеологізмів, розглядаючи їх поверхово в контексті стилістичної норми [67, с. 39–40], відповідно до чого можемо спостерігати аналогічну ситуацію, як і в 10 класі, щоправда, більше уваги приділено стилістичному складникові. Без перебільшення можемо стверджувати, що в такому разі акцентовано, хоч і принагідно, на мовностилістичному вимірі

афористичних висловів, адже йдеться про практичну риторичку, у межах якої здобувачі загальної середньої освіти більш ґрунтовно вивчають стилістичні тропи та фігури. Ідеться насамперед про підручник Н. Голуб, О. Горошкіної та В. Новосьолової, у якому наявна чимала кількість вправ, де афоризми представлені як яскраві зображально-виражальний матеріал, тобто ілюстрації. На відміну від аналізованого вище підручника у крайньому до кожної теми автори подають афоризми у функції епіграфа, а також формулюють супровідне завдання до нього. Наразі можемо констатувати: афористичні висловлення використовують з виховною метою. Наприклад: *Є такі крила, що й неба для них не досить, розмах такий безмежний, що аж за край* (Н. Данилюк) [15, с. 24]; *Світ держиться на майстрах, що знають і люблять своє діло* (М. Дочинець) [15, с. 37]; *Брендом кожної країни є її національна культура* (О. Забужко) [15, с. 59]. Так звані епіграфові афоризми репрезентують ключові ідеї патріотизму, української культури, мови, духовного розвитку тощо, а їх використання орієнтує учнів на ефективну навчальну діяльність, закріплює певні ідеї національної ідентичності, розвитку певних творчих здібностей, важливості прогресу.

На окрему увагу заслуговує блок «Практична риторика», передбачений Стандартом [67, с. 29–30], у межах якого здобувачі освіти мають змогу систематизувати власні знання стосовно стилістичних тропів і фігур, зокрема метафори, метонімії, антитези, анафори та ін., виробити уміння та навички їх аналізу, а також послуговуватися відповідними мовностилістичними ресурсами за потреби. У такому разі цілком прийнятним, як вважаємо, є доповнення ілюстративного матеріалу й афористичним. Наприклад, у вправах 37 (І) та 530 наведені афоризми з мовними засобами, а учням пропонують знайти ці мовні засоби та подеколи пояснити значення вислову (37 (І)) або мету використання таких зразків (530): *Що міль не з'їсть, то сточить заздрість* (М. Стельмах) [15, с. 15]; *Книжки роблять людину розумною, а газети – нервовою* (Т. Лехман); *Телебачення – це багатство*

бідних, привілей непривілейованих, елітарний клуб людей з натовпу (Лі Ловінгер) [15, с. 156]. Безсумнівно, таке залучення учнів до проблемно-пошукового виду діяльності забезпечує ефективний навчальний процес, а матеріал закликає до плідної інтелектуальної діяльності, проте, на нашу думку, у завданнях не повноцінно розкривають стилістичний аспект, адже можна було б апелювати також до впливу на читача, особливостей використання тощо. У наведеному комплексі завдань ґрунтовніше виконання такої справи краще вплине на розуміння стилістичного потенціалу як мовних засобів, так і висловів, що зумовить розуміння важливості їх використання у власному мовленні, збагатить і фразеологічний, й афористичний учнівський корпус.

Зауважимо, що зазвичай у підручниках подають афоризми зарубіжних науковців, письменників, ораторів та ін. Безумовно, якщо ми кажемо про риторику, досить вдало використовувати думки митців, які певним чином вплинули на її зародження, проте, як нам видається, важливіше подавати приклади сучасної української афористики, особливо якщо йдеться про використання мовностилістичних засобів, зокрема тропів і фігур. Наприклад: *Безсловесних можна вести без компаса – ніхто не питає: «Куди?»* (В. Шамша); *Часто брак нової думки компенсується новими словами.* (Р. Доценко) та ін.

У другому розділі ми вже наголошували на тому, що наразі українська афористика вирізняється яскравими, цікавими й важливими в усіх сенсах зразками, у яких автори послуговуються різноманітними стилістичними засобами, що певним чином впливають на реципієнта. Для здобувачів загальної середньої освіти саме такі приклади будуть більш актуальними, бо зазвичай у таких висловленнях порушують злободенні проблеми, подають ідеї щодо провідних тем державного, суспільно-політичного, побутового і т. ін. життя представника національної спільноти. Звідси, відповідно, адресатові легше сприймати матеріал, тлумачити висловлення, адже вони краще розуміють інформацію про те, що їх оточує. Окрім того, чимало таких

афоризмів мають яскравий стилістичний потенціал, наприклад, гумор, викликають певні емоції, що також позитивно впливає на усвідомлення матеріалу, збереження національної ідентичності, розмірковування стосовно висвітленої теми, емоційно-психологічний стан тощо.

Сучасні афористичні висловлення почасти апелюють до важливих проблемних моментів людського буття, є певною стадією розв'язання певної проблеми. До того ж адресат самостійно може долучитися до формулювання відповідних проблем, зважаючи на головну думку, ідею афористичного висловлення, що спонукатиме учня до подальшого осмислення, усвідомлення й долучення розв'язання тієї чи тієї проблеми, що уможливило процеси індивідуального розвитку особистості, накопичення додаткових знань у певній галузі та ін.

Опрацьовані підручники дали змогу спостерігати досить часто найменування авторами висловів афоризмами, незважаючи на їхні диференційні ознаки: *Істина – в добрі* (Латинське прислів'я) [13, с. 167], *Легко подружитися – важко розлучитися* (Народна творчість) [15, с. 18], *Влітку один тиждень рік годує* (З народної творчості) [15, с. 15]. На нашу думку, такий підхід дещо заплутує, оскільки відбувається знехтування основною диференційною ознакою афоризмів (ідеться про наявність авторства). Тоді, вочевидь, варто було б апелювати до протиставлення народний / авторський афоризм, де перші це і є прислів'я та приказки, інші – вислови відомих людей, що стали афоризмами, тобто індивідуально-авторські одиниці. Відсутність чіткої диференціації аналізованих одиниць не на користь тим, хто прагне розібратися в усіх теоретичних і практичних нюансах, викликати проблеми в учнів щодо розуміння визначення тих чи тих мовних явищ і сприятиме появі цілком логічних запитань на кшталт: «Навіщо мені називати вислів приказкою чи прислів'ям, якщо можу послуговуватися словом афоризм?», «Чому приказка чи прислів'я – це афоризм, а вислів певного автора – це також афоризм? Це тотожні речі?» та ін. Це, своєю чергою, робитиме прогалини в афористичних знаннях

здобувачів середньої освіти, які не розумітимуть основних диференційних ознак актуалізованого мовного явища, що призводитиме до втрати часу, пов'язаного з корекцією неправильного розуміння, помилкових рішень, проблем у комунікації тощо.

Варто, вочевидь, зауважити: здобувачі освіти старшої школи можуть вивчати українську мову й на профільному рівні, що полягає в отриманні спеціалізованих, поглиблених знань і навичок. Відповідно до цього в 10 класі для студіювання фразеологічного корпусу передбачено спеціальний блок «Фразеологія як розділу мовознавства» [41, с. 42–43], у якому, щоправда, відсутня чітко окреслена афористична тема. Потенційними для більш детального вивчення афоризмів є блоки «Стилістика і культура мовлення», зокрема виступи на зборах, семінарах конференціях [41, с. 53–54] та «Техніка підготовки ораторського виступу» [41, с. 76–77].

Опрацьовані підручники для 10 та 11 класів дали змогу дійти висновку: попри виокремлення тем, присвячених фразеологізмам загалом, їх мовностилістичним засобам зокрема, афоризмам усе ж таки приділено недостатньо уваги. Найявні лише побіжні зауваження на зразок тих, що до книжних фразеологізмів зараховують афоризми [24, с. 118]. Не приділяють достатньої уваги афористичним висловленням як у теоретичному висвітленні питання, так і у вправах, завдання у яких суголосні з прикладами з рівня стандарту, а самі афоризми є здебільшого ілюстративним матеріалом [24, с. 209; 25, с. 95, 106].

Про афоризми згадують, висвітлюючи питання стосовно ораторського виступу, апелюючи до лаконічності вислову задля пожвавлення виступу й позбавлення багатослівності [24, с. 223] та стилістичному потенціалі задля заволодіння увагою аудиторії [25, с. 74]. На нашу думку, можна більше уваги приділити стилістичним функціям афористичних висловлень, щоб здобувачі загальної середньої освіти краще могли зрозуміти потужний мовностилістичний потенціал і важливість таких мовних одиниць у мовленні оратора. Задля цього варто наголосити на можливості маніпулятивного

впливу, аби певним чином зацікавити учнів у подальшій навчальній діяльності та вивченні афоризмів, апелювати авторитетів – видатних особистостей української нації (науковців, митців, політиків та ін.).

Отже, у сучасній теорії і практиці української мови для здобувачів освіти старшої школи афоризми посідають принагідне місце, до них апелюють здебільшого вибірково, під час опанування інших тем (фразеологічних, стилістичних, риторичних), що унеможлиблює їх системне вивчення, вироблення відповідних знань, умінь і навичок, збагачення словникового запасу здобувачів загальної середньої освіти відповідними одиницями, розширення їх кругозору, ерудиції, цілісне формування ключових компетентностей.

3.2. Методика формування ключових компетентностей засобами афористики

Сучасна педагогічна професійна діяльність ґрунтована на впровадженні компетентнісного підходу, суть якого пояснюють здебільшого через формування низки компетентностей здобувачів, зокрема й загальної середньої освіти. Іншими словами, зважаючи на семантику лексеми «компетентність», компетентнісний підхід пов'язують із такими категорійними ознаками, як освіченість, обізнаність, поінформованість, кваліфікованість тощо. Навчаючись, той чи той здобувач загальної середньої освіти повинен отримати достатні знання в певній сфері (у нашому разі у філологічній, передовсім лінгвістичній царині). Щоправда, компетентнісний підхід передбачає різні складники, окрім, знань, наприклад, ще й уміння, досвід, цінності і т. ін. Сучасні реалії висувають на передній план потребу навчатися швидко і якісно, урахувувати прогресивні зміни, що відбуваються у житті суспільства, держави, нації.

У зв'язку з цим Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти чітко окреслює ключові компетентності, якими повинні

володіти здобувачі, зокрема й старшої школи, як-от: 1) громадянська; 2) загальнокультурна; 3) здоров'язбережувальна; 4) комунікативна; 5) міжпредметна естетична; 6) проєктно-технологічна; 7) соціальна. Формуванню таких ключових, а також предметних компетентностей (наприклад, комунікативної, літературної, мистецької, математичної тощо) сприяє компетентнісний підхід. Інший підхід, який називають діяльнісним, спрямований на формування вмінь і навичок здобувача загальної середньої освіти застосовувати отримані теоретичні знання в тих чи тих практичних ситуаціях. Такий підхід великою мірою стосується й мовно-літературної галузі, що має на меті сприяти розвитку національно свідомої й духовно багатой особистості, формуванню культури мовлення й читання, активної громадянської позиції, ціннісних орієнтирів, естетичних смаків тощо.

Задля реалізації окресленої мети якнайкраще підходить робота з фразеологічно-афористичним корпусом, використовуваним насамперед на заняттях з української мови для учнів старшої школи. Водночас, зауважимо, формування ключових і предметних компетентностей може відбуватися й на бінарних уроках (української мови і літератури). У будь-якому разі афористичні висловлення є тими зразками, які ілюструють наскрізні змістові лінії мовного компонента (мовленнєва, мовна, соціокультурна, діяльнісна). По-перше, через афористичний матеріал можна вдосконалювати вміння та навички в різних видах мовленнєвої діяльності, готувати здобувача освіти до розв'язання проблем суспільного й особистісного характеру (мовленнєва лінія). По-друге, афоризми є придатним матеріалом для формування мовної компетентності через засвоєння знань про мову як засіб вираження ідей, думок, почуттів (мовна лінія). По-третє, афористичні висловлення уможливають засвоєння культурно-духовних цінностей, морально-етичних норм, засвідчують стосунки між минулими й прийдешніми поколіннями, між народами, державами, етносами, окремими їх представниками, скеровують вектор морально-етичного й естетичного розвитку (соціокультурна лінія). По-четверте, афористичний матеріал допомагає опанувати стратегіями, що

визначають соціально-комунікативну й мовленнєву поведінку, скеровані не лише на виконання відповідних навчальних завдань, але й на розв'язання тих чи тих життєвих ситуацій (діяльна лінія).

Методика формування ключових компетентностей засобами афористики передбачає використання як традиційних (перевірених на практиці) методів навчання, так і тих, які кваліфікують як інноваційні, інтерактивні, здатні зацікавити здобувача, оптимізувати його творчу уяву, креативність загалом. Крайні, ураховуючи здобутки сучасних цифрових технологій, наразі актуалізуються в системі української освіти, хоч, як відомо, традиція також має чимало позитивних моментів, дає змогу послуговуватися завданнями різних зразків, як-от, наприклад, навчально-мовленнєвими (систематизують мислення, стимулюють роздуми і т. ін.), комунікативними тощо.

Спроекуємо певні зразки навчально-мовленнєвих завдань із залученням матеріалів дібраного афористичного корпусу.

Завдання 1. На прикладі мовотворчості Ліни Костенко доведіть або спростуйте думку про те, що афоризми є універсальним способом створення мовної картини світу. Чи справді афористичні вислови письменниці транслюють індивідуально-авторський світогляд? На власному прикладі поясніть, як афоризми здатні (і чи здатні) вплинути на вашу свідомість, скорегувати вашу поведінку, сприяти моральному вдосконаленню.

Коли починається смерть культури, настає культура смерті; Егоїзм – першопрчина раку душі; Блаженний сон душі мистецтву не сприяє; Нації вмирають не від інфаркту, спочатку в них відбирають мову; Любов – це насамперед відповідальність, а потім уже насолода, радість; Музика – це мова почуттів; Нікчемність – рідна сестра підлості; Той, хто посправжньому любить Батьківщину, – з усякого погляду справжня людина; Роки дитинства – це насамперед виховання серця; Життя – це божевільне ралі; Лише народи, явлені у Слові, достойно жити можуть на землі; Виховуючи свою дитину, ти виховуєш себе; Совість – це емоційний страж переконань; Якщо люди говорять погане про твоїх дітей – вони говорять

погане про тебе; Той, хто не знає меж своїм бажанням, ніколи не стане гарним громадянином; Усе наше життя – це чекання найгіршого і надія на краще; Час неосяжний, коли він категорія Вічності; Життя – це теж посеkundна тарифікація. Доводиться платити за кожную секунду.

Завдання 2. Висловіть власні критичні міркування щодо розуміння сутності запропонованих афористичних висловлень. Які з афоризмів можуть спонукати Вас до певних дій? Чи наявні у висловах стилістичні засоби? Якщо так, то яку функцію вони виконують? Як використані стилістичні тропи та фігури можуть впливати на інформаційне наповнення афоризму?

Бережіть ліс – наші легені і майбутнє житло на деревах! (В. Голобородько); *Вегетаріанців у нас одиниці, м'яса не їдять мільйони* (О. Перлюк); *Великі проблеми створюють дрібні правителі* (С. Коломієць); *Робіть хоч що-небудь, та не як-небудь* (Ю. Рибников); *Великі гроші не дають спати, малі – жити* (Ю. Рибников); *Де розшарування, там і розчарування* (Б. Ревчун); *Будьте пильними, коли вас хвалять* (Ю. Рибников); *Занадто часті ремонти перетворили на руїну не один пре-красний витвір. Найяскравіший приклад – жіночі обличчя* (С. Скоробагатько); *Коли в пеклі закінчується опалювальний сезон, воно стає раєм* (Ф. Боднар); *У мужньої і скромної людини совість не буває мовчазною* (В. Голобородько).

Завдання 3. Прочитайте афоризми та поміркуйте над їхньою ідеєю. Наведіть ситуацію з контекстом, у якій доцільно буде використати той чи той афоризм. Яким чином це вплине (і чи вплине) на співрозмовника / аудиторію? Запропонуйте зразки самостійно дібраних афоризмів за однією з актуалізованих ідей.

Дехто вмирає, так і не народившись (П. Загребельний).

Жити від зарплати до зарплати – це ще не означає зводити кінці з кінцями (І. Бідюк).

Кинути роботу для рідного краю і піти на роботу до його гнобителів... єсть справжньою цілковитою зрадою (Б. Грінченко).

Людина, котра вичавила з себе раба, ні за що не проголосує за рабовласника (О. Перлюк).

Завдання 4. Прочитайте уважно афоризми й утворіть пари за ідейно-тематичним змістом. Поясніть за яким принципом ви формували пари. Яким чином наведені афоризми можуть вплинути на читача?

У лісах все менше диких свиней, все більше – свинства (Ю. Рибников); Коли ви носите жінку на руках, відпадає потреба стежити за кожним її кроком (Ф. Боднар); Минуле має велику перевагу перед майбутнім: воно вже не може бути гіршим, ніж було (Р. Доценко); Ненавидять вороги України – отже, справжній Президент! (В. Голобородько); Народжений красти орати не буде (В. Шамша); Байдужий лікар – потенційний злочинець (Ю. Рибников); Скільки олігарха не годуй, а він ще й на ліс дивиться (В. Білоус); Ми повинні охороняти природу, насамперед – від самих себе (В. Коняхін); Коли всі крадуть і брешуть, чесний стає для всіх ворогом (В. Голобородько); У сімейному житті від кохання до ненависті один крок. Наліво (Н. Іванків); Немає такого світлого майбутнього, яке б згодом не стало темним минулим (В. Вовк); Навіщо сонце тому, хто на все закриває очі? (Ф. Боднар).

Подібні завдання є лише децицею тих зображально-виражальних засобів, які позитивно впливатимуть на формування мовної особистості, її світогляду, збагачуватимуть загальну ерудицію, забезпечуватимуть набуття ключових компетентностей, які є важливими для подальшого професійного становлення й успішної зовнішньої й внутрішньої комунікації.

Отже, афористичний матеріал є яскравим, цікавим, зображально-виражальним, здатним сприяти формуванню ключових компетентностей здобувачів загальної середньої освіти, позитивно впливає на їх знання, уміння та навички, забезпечує реалізацію виховної мети навчально-освітнього процесу. Афористичний корпус уможливорює спроможність якісного виконання роботи, передбаченої програмами й підручниками, спонукає до розвитку креативності й лінгвокреативності, готує здобувачів до поведінки як

у стандартних, так і в нестандартних ситуаціях. Учитель же повинен взяти на себе відповідальність за результати своєї праці, презентувати їх крізь призму систему ціннісних орієнтирів, що є надбаннями різних поколінь.

Висновки до третього розділу

Суперечні моменти наявні не лише в лінгвістичного, але й лінгводидактичного аспекту вивчення афористичного корпусу. Адже, як свідчить проведене дослідження, у наявних програмах і підручниках для здобувачів освіти старшої школи афоризми не отримують окремих акцентів, їх розглядають принагідно чи то в межах фразеології, чи то в межах стилістики, чи то загалом у межах підручника як епіграфову ілюстрацію. Подекуди до афоризмів звертаються тоді, коли опрацьовують теми зі стилістики або риторики, зважаючи на те, що ці одиниці є яскравим зображально-виражальним засобом, покликаним формувати відповідні компетентності здобувача загальної середньої освіти, розвивати його лінгвокреативні здібності, уяву, світогляд тощо.

ВИСНОВКИ

Афористичне висловлення відображає світосприйняття свого творця, афориста (письменника, громадського діяча, політика та ін.), його погляди, уявлення, ціннісні орієнтири. Такі вислови здебільшого є яскравими зображально-виражальними мовностилістичними засобами, наповненими глибоким змістом. Причиною популярності та відтворення афористичних висловлень є те, що в них закладені певні культурні коди, які засвідчують етнічну ментальність, демонструють національну ідентичність,

Короткі влучні й оригінальні вислови, закінчені думки певного автора, що є своєрідними умовиводами, мають легку для запам'ятовування форму, здатність відтворюватися за потреби, неодноразово ставали об'єктом наукових праць, у межах яких здійснено загалом успішну спробу їх наукової інтерпретації, виявлено основні диференційні ознаки, запропоновано типологію тощо. Дослідники різних часових періодів і на основі різного матеріалу запропонували зразки семантичної, структурно-граматичної, функційно-стилістичної класифікацій. Однак до сьогодні афористична теорія містить ще чимало суперечливих питань, пов'язаних перш за все з вузьким чи то широким потрактуванням фразеології й уналежненням / неуналежненням афоризмів до одного з різновидів фразеологічних одиниць.

У сучасній українській афористиці прослідковуємо гармонійне поєднання мовностилістичних ресурсів для продукування афоризмів. До найпоширеніших з яких належать такі, як-от: метафора, епітет, порівняння, іронія, антитеза, парадокс, параномазія. У результаті використання стилістичних засобів афористичні висловлення набувають унікальної експресивності, забезпечують інтелектуальне й духовне насичення реципієнта, репрезентують авторський світогляд, реалізуючи певні прагматичні настанови. Подана суб'єктивна оцінка щодо об'єктивної дійсності оформлена таким чином, щоб вплинути на ментальні процеси

реципієнта задля як досягнення певної стилістичної мети, так і збудження інтелектуальної стимуляції.

Відповідно до тенденцій розвитку і сучасного стану методики викладання української мови та вивченням здобувачами загальної середньої освіти (старшої школи) афоризми розглядають насамперед у контексті опанування тем із фразеології, стилістики й риторики. Такий підхід не спрямований на системне вивчення цих одиниць, розвиток необхідних умінь та навичок, пізнання життєвих істин і філософських поглядів крізь призму національної ідентичності та суб'єктивності, збагачення фразеологічно-афористичного запасу.

Мовностилістичний потенціал афоризмів цілком сприяє формуванню ключових компетентностей здобувачів загальної середньої освіти, ефективно впливає на всебічний розвиток їхньої особистості, зокрема інтелектуальний і психологічний, забезпечує реалізацію навчальної, розвивальної та виховної мети навчально-освітньої діяльності. Упроваджений афористичний корпус уможливорює успішне й якісне виконання роботи, передбаченої сучасними програмами та підручниками, спонукає до прояву власного «Я», висвітлення власних думок, проектування власних узагальнень у результаті проблемно-пошукової роботи. Водночас учитель повинен максимально зважувати на особистісно зорієнтовний підхід, ефективний стиль педагогічного спілкування й відповідальність за результати власної праці задля позитивного розвитку компетентної мовної особистості кожного без винятку здобувача загальної середньої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абрамова Ю. В. Прагматичний потенціал афоризмів Оскара Уайльда: перекладацький аспект. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*: зб. наук. праць. Київ, 2010. Вип. 21. С. 6–17.
2. Анастасьєва О. А. Англomовний афоризм: прагмастилістичний та когнітивний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Запоріжжя, 2017. 237 с.
3. Анастасьєва О. А. Мовностилістичні засоби реалізації прагматичної настанови на спонування до дії в англomовному афоризмі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*: зб. наук. праць. Серія «Філологічна». Острог : Вид-во НУ «Острозька академія», 2014. Вип. 44. С. 35–36.
4. Бабенко О. В. Афоризм як тип тексту в аспекті функціональності та прагматики (на матеріалі англomовного політичного дискурсу). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*: зб. наук. праць. Серія «Філологічна». Острог : Вид-во НУ «Острозька академія», 2014. Вип. 43. С. 26–27.
5. Бабій І. О. Антонімічна пара як основа афоризмів (на матеріалі романів М. Дочинця «Вічник» і «Криничар»). *Закарпатські філологічні студії*. Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 22 (1). С. 9–13.
6. Баракатова Н.А. Структурно-семантична специфіка сучасної української афористики. *Український смисл*: зб. наук. праць. Дніпропетровськ : Акцент ПП, 2015. С. 3–11.
7. Баран Я. А., Зимомря М. І. Теоретичні основи фразеології : навч. посіб. Ужгород, 1999. 176 с.
8. Беценко Т. П. Фігура семантико-синтаксичного паралелізму як мовно-естетичний засіб текстово-образної організації дум. *Психолінгвістика*: зб. наук. праць. Переяслав-Хмельницький : ФОП Лукашевич О. М., 2013. Вип. 12. С. 154–162. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2013_12_22.

9. Буц Н. В. Лексико-семантична класифікація афоризмів у картині світу Ліни Костенко. 2004. URL : <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/74078/66-Buts.pdf?sequence=1>
10. Вельможко К. Г. Афоризми в художньому тексті: типологія та структура : магістерська робота. Запоріжжя, 2020. 110 с.
11. Волковинський О. С. Епітет як носій та елемент стилю. *Вісник Львівського університету* : зб. наук. праць. Серія : Іноземні мови. Львів, 2013. Вип. 21. С. 272–273. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_in_mov_2013_21_39.
12. Гаврилова В. В. Теоретичні засади вивчення паремій. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. Серія: Філологічні науки. Бердянськ, 2015. Вип. 7. С. 11–20.
13. Глазова О. П. Українська мова (рівень стандарту) : підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Харків : «Ранок», 2018. 224 с.
14. Глуховцева К., Глуховцева І. Функції лінгвістичних афоризмів (на матеріалі щоденникових записів та публіцистики Олеся Гончара). *Філологічний часопис*. Умань , 2023. Вип. 1 (21). С. 18–29.
15. Голуб Н., Горошкіна О., Новосьолова В. Українська мова (рівень стандарту) : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Педагогічна думка, 2019. 232 с.
16. Григорович Ю. М. Основні підходи до витлумачення поняття «політичний афоризм». *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*: зб. наук. праць. Кривий Ріг, 2017. Вип. 16. С. 69–77.
17. Даниленко Л. І. Фразеологія vs пареміологія: проблема термінологічного розмежування в сучасній лінгвістиці. *Rossica Olomucensia. Časopis pro ruskou a slovanskou filologii*. Vol. LVII. Num. 2. Olomouc, 2018. S. 29–42.
18. Дем'янюк А. А. Роль складного епітета в мові староукраїнської поезії кінця XVI–XVII ст. *Актуальні проблеми української лінгвістики* :

теорія і практика: зб. наук. праць. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2005. Вип. 12. С. 53–62.

19. Денискіна Г. О. Прагматика та лінгвoseмантика парадоксальних висловлень у поетичних творах Тараса Шевченка. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 10. Проблеми граматики і лексикографії української мови. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. Вип. 10. С. 32–35. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_10_2013_10_9.

20. Домбровський В. Українська стилістика і ритміка. Українська поетика. Дрогобич : Видавнича фірма «Відродження», 2008. 488 с.

21. Запухляк І. М. Структурні та семантичні особливості фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17. Вінниця, 2021. 252 с.

22. Здіховська Т. В. Фразеологія прозових творів Уласа Самчука та Богдана Лепкого : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2014. 200 с.

23. Калашник Ю. І. Афористичність поетичної мови Тараса Мельничука: стилістично-синтаксичний аспект. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. Серія «Філологія». Харків, 2020. Вип. 84. С. 49–55.

24. Караман С., Горошкіна О., Караман О., Попова Л. Українська мова (профільний рівень) : підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Харків : Вид-во «Ранок», 2018. 272 с.

25. Караман С., Горошкіна О., Караман О., Попова Л. Українська мова (профільний рівень) : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 272 с.

26. Козуб Л. С. Лінгвостилістичні особливості афоризмів у сучасній англomовній пресі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*: зб. наук. праць. Серія «Філологічна». Острог : Вид-во НУ «Острозька академія», 2014. Вип. 44. С. 130–132.

27. Колоїз Ж. В. Афоризми Ліни Костенко як транслятори загальнолюдських цінностей і національних пріоритетів. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького національного університету* : зб. наук. праць. Кривий Ріг, 2014. Вип. 11. С. 210–232.

28. Колоїз Ж. В. Мовна гра як вияв креативності в сучасній афористиці. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету* : зб. наук. праць. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2016. Вип. 15. С. 163–185.

29. Колоїз Ж. В., Малюга Н. М., Шарманова Н. М. Українська пареміологія : навч. посіб. за ред. Ж. В. Колоїз. Київ : «Довіра», 2014. 349 с.

30. Комар О., Октамов А. Лінгвокультурні особливості англійських та українських паремій. *Вісник Українсько-туркменського культурно-освітнього центру УДПУ*. Умань : ВПЦ «Візаві», 2018. С. 53–58.

31. Волошук В. І., Лут К. А. Стилїстика : конспект лекцій. Запоріжжя : ЗНТУ, 2019. 106 с.

32. Короткова Л. В. Парадокс як прийом створення ефекту ошуканого очікування в англійському художньому дискурсі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*: зб. наук. праць. Серія «Філологічна». Острог : Вид-во НУ «Острозька академія», 2014. Вип. 44. С. 137–140. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2014_44_43.

33. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Знання, 2008. 423 с.

34. Куза А. М. Українська релігійна фразеологія: особливості функціонування в сучасному мовному просторі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Львів, 2016. 212 с.

35. Кузьмич О. Я. Мовні засоби творення комічного в українській прозі кінця ХХ століття – початку ХХІ століття : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Луцьк, 2015. 217 с.

36. Лавренчук В. М. Семантичні групи афоризмів у романі Мирослава Дочинця «Вічник». URL : <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/06/282.pdf>
37. Лановик М., Лановик З. Українська усна народна творчість: підручник. 3-тє вид., стереотип. Київ : Знання-Прес, 2005. 591 с.
38. Лисенко Н. О. Аналіз засобів будови сучасних афоризмів. *Англїстика та американїстика*: зб. наук. праць. Дніпропетровськ : Ліра, 2014. Вип. 11. С. 18–21.
39. Макович Х. Я. Засвоєння біблійних афоризмів в українській мові (на матеріалі гомілійних текстів XVI – XVII ст.). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*: зб. наук. праць. Серія : Філологія. Видавничий дім «Гельветика», 2016. Вип. 23 (1). С. 33–36.
40. Марковська А. В. Прагмалінгвістичні особливості фразеологізмів сучасної німецькомовної та україномовної преси : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15. Миколаїв, 2011. 233 с.
41. Мацько Л. І., Груба Т. Л., Семенов О. М., Симоненко Т. В. Українська мова. 10–11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Філологічний напрям, профіль – українська філологія. 2017. 84 с.
42. Мірошниченко І. Г. Стислий текст в українському масмедійному дискурсі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Дніпро, 2020. 275 с.
43. Нестор Г. І. Засоби прагматики в тексті Євангелія : кваліфікаційна робота. Кривий Ріг, 2020. 94 с.
44. Овсянко О. Л. Модифікації англомовних прислів'їв у світлі синергетичної парадигми : монографія. Суми : СДУ, 2020. 313 с.
45. Онопрієнко Т. М. Епітет у системі тропів сучасної англійської мови (Семантика. Структура. Прагматика) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Харків, 2002. 21 с. URL : <http://irbis-nbuv.gov.ua/aref/20081124011679>.

46. Орлова І. С. Відтворення оксюмору у перекладах творів Х. Л. Борхеса. *Науковий вісник Чернівецького університету*: зб. наук. праць. Романо-слов'янський дискурс. Чернівці : ЧНУ, 2013. Вип. 645. С. 70–73. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvchu_rsd_2013_645_17.

47. Остапчук І. І. Тропи та тропеїзація англомовного масмедійного дискурсу : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Львів, 2016. 23 с.

48. Павлов В. В. Інверсія як мовне явище. *Філологічні трактати*: наук. журн. Суми, 2014. Т. 6. № 4. С. 81–87. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Filtr_2012_4_1_15.

49. Підкамінна Л. Лексико-семантичне поле епітетних конструкцій на означення характеру ліричних персонажів у поетичній мовотворчості Т. Г. Шевченка. *Шевченкознавчі студії*: зб. наук. праць. Київ, 2008. Вип. 10. С. 203–211. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Shs_2008_10_34.

50. Подолянчук О. В. Ідіостиль Гната Хоткевича : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Вінниця, 2021. 204 с.

51. Портенко Д. Змістове наповнення поняття «афоризм». *Наукові записки*. Серія : Філологічні науки. Вип. 148. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2016. С. 280–288.

52. Приблуда Л. М. Структура та стилістичні функції вторинних номінацій в українській художній прозі початку ХХІ ст. : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2018. 218 с.

53. Прокопович Л. Функціонально-стилістичний аналіз афоризмів в романі Мирослава Дочинця «Мафтей». *Лінгвостилістичні студії*. Луцьк, 2019. Вип. 10. С. 154–162.

54. Прокоф'єв Г. Іронія як конвенція. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія : Філологія. Журналістика. Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 33 (72). № 1 (1). С. 187–195.

55. Пухонська О. Я. Інверсія як засіб формування мовної картини світу (на прикладі роману А. Багряної «Дивна така любов»). *Наукові записки*

Національного університету «Острозька академія»: зб. наук. праць. Серія «Філологічна». Острог : Вид-во НУ «Острозька академія», 2013. Вип. 40. С. 104–107.

56. Савченко О. О. Етнокультурний компонент у семантиці назв елементів рельєфу (на матеріалі паремій української та англійської мов) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17. Дрогобич, 2020. 200 с.

57. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови: монографія. Київ : Наукова думка, 1973. 278 с.

58. Сокіл В. Епітет у системі зображально-виражальних засобів народних творів про голодомори. *Народознавчі зошити*. Львів, 2013. Вип. 5. С. 782–786. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaZo_2013_5_4.

59. Соколовська С. Ф., Мазун І. О. Понятійна складова концептів шлюб, родина, дім у німецькій, англійській та українській мовах (на матеріалі пареміологічних одиниць). *Semper tiro*: студентський науково-літературний часопис. Житомир, 2021. №10. С. 36–40.

60. Сорочинська І. Р. Логіко-семіотичне моделювання педагогічних афоризмів в англійській, італійській та українській мовах : дис. ... д-ра філос. наук : 035. Київ, 2020. 306 с.

61. Стилїстика української мови : підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько ; за ред. Л. І. Мацько. Київ : Вища школа, 2003. 462 с.

62. Стилїстика мовних одиниць: лексична стилїстика, стилїстична фразеологія : навч.-метод. посіб. / укл. І. І. Коломієць. Умань : Візаві, 2021. 108 с.

63. Супрун В. М. Стилїстичний потенціал епітетів у моделюванні жіночих образів письменниками української діаспори. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*: зб. наук. праць. Серія «Філологічна». Острог : Вид-во НУ «Острозька академія», 2011. Вип. 20. С. 185–188.

64. Сьота Г. М. Цитата в українському поетичному тексті ХХ століття: джерела, прагматика, рецепція : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01. Київ, 2018. 544 с.

65. Тележкіна О. О. Мова української поезії II половини ХХ – початку ХХІ століття: фонетична, лексико-граматична і лексикографічна рецепція : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01. Харків, 2020. 450 с.

66. Ткачук Т. І. Мовностилістична організація історичного прозового тексту (на матеріалі тетралогії Богдана Лепкого «Мазепа») : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2011. 23 с.

67. Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання: 10–11 класи. Рівень стандарту / Голуб Н. Б., Котусенко О. Ю., Горошкіна О. М., Новосьолова В. І., Романенко Ю. О. та ін. 2017. 42 с.

68. Українська мова: енциклопедія / редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.

69. Франчук Т. Й. Педагогічний потенціал афоризмів Івана Огієнка. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта*: зб. наук. праць. Серія : Історична та філологічна. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2013. Вип. 10. С. 234–240.

70. Харкавців І. Р. Антропоморфна метафора в системі мовної образності (на матеріалі англійської мови). *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Філологічні науки. Луганськ, 2013. Вип. 14 (3). С. 264–269. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vluf_2013_14%2829__46.

71. Ціпан Т. С. Мовленнєві афоризми та їх використання у практиці англійської мови. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*: зб. наук. праць. Рівне : РДГУ, 2015. Вип. 11 (54). С. 53–56.

72. Чекарева Є. С. Концепт часу в системі афоризмів латинської мови. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*: зб. наук. праць.

Серія : Філологія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 59 (3). С. 87–91.

73. Черемхівка Г. Є. Тропи і фігури у медіатекстах початку ХХІ ст. : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Кривий Ріг, 2015. 213 с.

74. Черник О. О. Лексико-семантичні, лінгвопрагматичні та лінгвокогнітивні особливості афоризмів Дена Брауна (на матеріалі циклу романів про професора Ленгдона). *Вісник Запорізького національного університету*. Серія : Філологічні науки. 2018. № 1. С. 137–142.

75. Черник О. О. Синтаксичні та композиційні особливості афоризмів Дена Брауна (на матеріалі циклу романів про професора Ленгдона). *Проблеми загального і слов'янського мовознавства*: наук. журн. Дніпро : Ліра, 2018. № 1. С. 127–137.

76. Шарманова Н. М. Лінгводидактичний аспект вивчення афоризмів у шкільному курсі рідної (української) мови. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2006. № 15. С. 432–440.

77. Шкіцька І. Ю. Епітети, порівняння, антитеза як засоби інтенсифікації маніпулятивного впливу. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. праць ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Харків, 2011. Вип. 32. С. 249–255.

78. Яцків Н. Я., Цюпа Л. В. Перекладацькі трансформації авторських афоризмів Давіда Фонкіноса в романі «Наші розставання». *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія : Філологія. Соціальні комунікації. Київ, 2018. Т. 29 (68). № 4. С. 126–131.